

Wykład 1, 18.02.2011,

Motywy roślinne w ołtarzu Wita Stwosza

Władysław Szafer i Janina Szaferowa, „Kwiaty w literaturze i sztuce”, PWN W-wa, s.102-11

O autorze:

Wit Stwosz (ok. 1448 – 1533)– niemiecki rzeźbiarz, grafik i malarz, jeden z wybitniejszych przedstawicieli późnego gotyku w rzeźbie. W 1477 Stwosz przybył do Krakowa i zrzekł się obywatelstwa Norymbergii. W Krakowie posiadał warsztat na ul. Grodzkiej. Z pierwszą żoną, Barbarą Hertz, miał 8 dzieci. Gdy jego żona była śmiertelnie chora, przeniósł się z powrotem do Norymbergii (zrzeczenie się obywatelstwa Krakowa na rzecz Norymbergii). W kilka lat po śmierci żony, Stwosz podrobił podpis na wekslu. Uniknął kary śmierci lub oślepienia, która groziła za fałszerstwo, ale został napiętnowany gorącym żelazem na obu policzkach. Wit Stwosz ponownie ożenił się – druga żona urodziła mu 5 dzieci. Zmarł w Norymbergii. Spotykane XV- przydomki artysty to:

- Eit Stvos
- Feyt Stwosz
- Schtoss
- Stosz
- Stoss

Ogólnie, Wit Stwosz był bardzo ceniony i lubiany w Krakowie, w Norymbergii niekoniecznie.

Wg prowadzącej wrażliwy na zło i krzywdę człowiek.

Ołtarz Mariacki

Ołtarz Wita Stwosza w Krakowie. Ołtarz Zaśnięcia NMP, właściwie Retabulum ołtarza głównego w Kościele Mariackim. Wykonany w latach ok. 1477-1489. Jego wymiary to 11x13m.

Elementy:

- Predella: drzewo Jeskiego – genealogiczne drzewo Chrystusa i Marii Panny
- grupa pod baldachimami
- Szafa (tryptyk – 5 elementów)

Scena główna to Zaśnięcie Marii Panny.

Otwarty ołtarz to sześć Radości Maryi: Zwiastowanie, Narodziny Jezusa, Pokłon Trzech Króli, Przybycie mędrców ze wschodu, Zmartwychwstanie Jezusa, Wniebowstąpienie Jezusa, Zesłanie Ducha Świętego.

Zamknięta szafa to 12 scen z życia Marii i Jezusa.

Ciekawostka:

Sądzone, że ołtarz został ufundowany przez niemieckich mieszczan, dlatego mimo iż Niemcy przeszli go podczas próby ewakuacji w 1939, to jako niemieckie dzieło przetrwało wojnę. Około 1950 roku zostało odrestaurowane.

- Głównie malowany, a nie rzeźbiony
- Często nie daje się określić gatunku roślin
- Figury wykonane są z litych kłoców lipowych. Cała konstrukcja wykonana jest w drewnie dębowym, natomiast tło w modrzewiu.

Pokłon Trzech Króli

Tutaj najbardziej można wyróżnić rośliny:

- **Mniszek** (potocznie: mlecze). Nazwa pochodzi od tego, że gdy zdmuchniemy kwiatostan (dmuchawiec), to pozostałość przypomina głowę mnicha. Na ołtarzu umiejscowiony m.in. pod stopą jednego z Króli
- **Salata kompasowa** – nazwa pochodzi od tego, że liście układają się zawsze na linii północ– południe. Innym typem jest salata siewna.
- **Ostrożeń lancetowaty** (pot. oset). Liście zbiegają po łodydze. Innym typem jest ostrożeń polny.
- **Pięciornik gęsi** – charakterystyczne rozłogi.
- **Koniczyna biała**- ogólnie koniczyna była typowym symbolem Trójcy Świętej w średniowieczu. Prawdopodobnie na obrazie koniczyny nie były malowane odręcznie, a jako stemple z drewnianych kołków
- **Fiołek wonny** – symbol pokory, bądź **Ziarnopłon wiosenny**. Rzeźbiony.
- **Babka średnia** (raczej ta), **bądź babka większa**, **babka lancetowata**
- **Glistnik jaskółcze ziele** – występuje „klapa”, która przystosowuje do fotosyntezy. Sok żółty to leczenia kurzajek. Wierzono, że jaskółki przemywają sokiem glistnika oczy pisklętom, aby te zaczęły widzieć, dlatego mają też znaczenie symboliczne – leczą ze ślepoty duchowej

Chrystus ogrodnik

Scena z Marią Magdaleną, gdzie Chrystus pracuje jako ogrodnik, słowa „Nie podchodź do mnie”. W ogrodzie tym nie występuje ani jedna roślina hodowlana

- [Lilia złotogłów](#) – chroniona
- [Jasnota biała](#) (potocznie pokrzywa) bądź pokrzywa żegawka, ale nie ma białych kwiatów
- [Listera jajowata](#) lub [podkolan biały](#) („kwiat ukrzyżowania”) lub tajęża jednostronna – storczyki
- [Konwalia majowa](#) (lilia dolin). Związana z Matką Boską
- Kromek ([Statica](#)) lub [Zatrwian zwyczajny](#) – roślina, która przekracza barierę czasu, gdyż wygląda tak samo żywa, jak i ususzona, lub stokrotka pospolita – symbol skromności Matki Boskiej
- [Kopytnik pospolity](#)

Pojmanie

- [Zatrwan zwyczajny](#)
- [Zanokcica zielona](#) lub [zanokcica skalna](#) – paprocie
- [Koniczyna](#)
- [Mniszek](#)
- [Czworolist pospolity](#) - warstwa rzeźbiona – symbolizuje Krzyż

Trzy Maryje u grobu

- [Czworolist pospolity](#) – ale w wersji malowanej

Poczęcie NMP

- [Dąb burgundzki \(frędzelkowaty\)](#) – jedyne drzewo, które można rozpoznać

PODSUMOWANIE

- Głównie rośliny dzikorosnące, gatunki pospolite w Europie
- Wiele gatunków kwitnie wiosną
- Wiele roślin o znaczeniu symbolicznym
- Występują rośliny lecznicze

Materialne i niematerialne zabytki starożytności. Kształtowanie się symboli

Cykl wykładów prowadzących przez wykładowcę nr 2 (dr hab. Anna Kwiatkowska – Falińska (?)), ma dotyczyć kształtowania się symboli w chrześcijaństwie. Będziemy omawiać średniowiecze, renesans, barok, ale główną uwagę poświęcimy renesansowi.

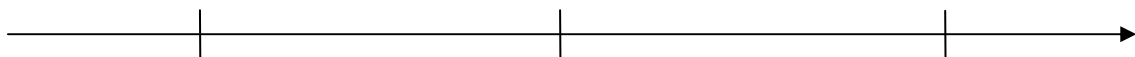
Wstęp

Ok. 8 000 r.p.n.e w Mezopotamii, teren pomiędzy Eufratem i Tygrysem (tzw. „Rejon żyznego półksiężycy”), rozpoczął się Neolit, czyli epoka rolnicza. W epoce zbierackiej człowiek był bardzo zależny od miejsca, w którym się znajdował. Sytuacja ta zmieniła się w momencie, kiedy zaczęto uprawiać zboża, hodować bydło (ciekawostka: pierwsze zboża uprawne to jęczmień, pszenica). W momencie, kiedy człowiek uniezależnił się od środowiska, zaczęły pojawiać się też pewne problemy, mianowicie: pojawiła się nadwyżka żywności - gdzieś trzeba było ją składować. Pojawił się też podział ról w społecznościach. Przez to, ludzie zaczęli mieć więcej czasu wolnego, bo nie musieli wykonywać wszystkich czynności. A wiadomo, więcej czasu wolnego – zaczęła wykształcać się sztuka.

Kształtowanie się kultury sumeryjskiej

- **Jerycho:** 7 000r p.n.e: *Neolityczna maska z Jerycha* – było zdjętko. Maskę nakładali na twarz zmarłego

Pismo:

3000 pne Mezopotamia,
pismo klinowe,
500 znaków
też pismo hieroglificzne

2000 pne Ugarit 25 znaków
pismo klinowe
–XVIII/XVII pne,
kodeks Hammurabiego

1100 pne, 22 znaków

Ważne: Jednym z najstarszych zabytków jest język !

Do jego wykształcenia konieczne było wykształcenie się systemu pojęć, znaków. (Uwaga: znaki nie muszą być jednoznaczne, np. polskie może/morze)

Są języki, które nie przetrwały do dzisiejszych czasów:

- Grecki
- Staroaramijski
- Łaciński
- Itp.

- **Mari** – figurka pasterza

Z tej figurki można się dowiedzieć, jaką brodę nosili pasterze, że mieli spódnice z futra

- **Ur** – złota figurka emaliowana

Świadczy o wysokim poziomie rzemiosła, tutaj też motyw ozdobny.

„Głowa byka na postumencie harfy” – w mitach sumeryjskich byk miał dwie role. Pod głową

byka drzewo lub krzew i wspinające się na nią kozły.

Mit: mit o Gilgameszu – (choć nie jestem przekonana, czy ma związek z tą harfą, czy jego wspomnienie było czysto przypadkowe w tym miejscu)

Całość świadczy o wysokim poziomie rzemiosła: szkodnictwo, złotnictwo; o poziomie muzyki: śpiewacy; o pieśniach i przekazywanych w nich opowieściach

- **Sakkara** (w Egipcie nad Nilem) rzeźba pisarza

Wyraz twarzy rzeźbiarza: bardzo skupiony. Sam pisarz znajduje się nad zwojem.

Różnica pomiędzy znakami i symbolami:

Jak było wspomniane wcześniej, język jest jednym z najstarszych zabytków, a do jego wykształcenia potrzebny był system symboli i znaków. Główną różnicą między symbolem a znakiem jest to, że znak niesie przekaz jednoznaczny (jak w znakach drogowych), podczas gdy symbole to stenogramy idei, wieloznaczne, jak ujęła to prowadząca, „furtka, która prowadzi nas do całego strumienia skojarzeń”

W dalszej części wykładu również nawiązanie do tej różnicy, jak również zostaje podana następująca definicja:

Symbol – znak umowny w postaci przedstawienia konkretnego przedmiotu (np. rośliny, zwierzęta, itp.) jako odpowiednika treści pojęciowej. Posiada szeroki zakres, bez żadnych ograniczeń. Konteksty, w jakich występuje dany symbol są bardzo istotne, np.:

gołąb – symbol Ducha Świętego (w odniesieniu do chrześcijaństwa)

gołąb – symbol miłości ziemskiej (w odniesieniu do Wenus)

Z interpretacją symboli należy uważać, gdyż czasem symbol może pojawiać się jedynie z przyczyn czysto estetycznych.

Mity są z kolei zdefiniowane przez prowadzącą jako poszerzone systemy symboli, które ukazują prawdy religijne.

Kodeks Hammurabiego:

Prawo wypisane w języku klinowym

Kodeks Hammurabiego stanowi jednocześnie zabytek materialny (jako rzeźba), jak i tekst prawny. Sam kodeks zawiera 282 prawa, z którego najbardziej znanym jest „oko za oko, ząb za ząb”, które to prawo zostało powtórzone w prawie żydowskim.

Hołd Judei – płaskorzeźba z okresu rozwoju kultury asyryjskiej, 706 – 681r pne

Uwiecznia zwycięstwo króla asyryjskiego

Widoczny sposób, w jaki ubierał się król: m.in. sandały na koturnach

Przed królem kłania się po przegranej walce Izraelita

Ślady tej historii są opisane w Starym Testamencie

Najstarsze i dzieła i rękopisy

Najstarsze dzieła, które przetrwały do dzisiejszych czasów:

- Epos o Gilgameszu
- Księgi Umarłych - później, XV – XI w pne – egipskie
- Stary Testament – najstarsze fragmenty są z ok. 1000r pne – hebrajskie
- Iliada Homera – ok. 800r pne – grekie

Najstarsze zachowane rękopisy

- Iliada – X w ne
- Tukidydes – X w ne
- Stary Testament – IV pne
- Nowy Testament -? Nie zdążyłam zapisać

Akanty – znane z kapiteli kolumn korynckich, są również obecne w mitach greckich i rzymskich. Symbolizują pomyślne przejście prób życiowych. Ich liście zakończone są kolcami (ze zbroją); szybko rośnie, szybko rozkwita. Właściwości tej rośliny sprawiły, że w mitologii rzymskiej akant wyrasta na grobach bohatera.

Przedstawienie akantów na kolumnach jest przedstawieniem stylizowanym – różni się one od tzw. „kluczy”, które występują w atlasach, gdzie chce się przedstawić roślinę bardzo dokładnie.

Chrystus ze zwojem w ręku (mozaika)

W mozaice kolor ma znaczenie symboliczne
Kolor szaty jest złoty, co symbolizuje postać boską
Światło na mozaice pochodzi od Chrystusa: symbol Chrystus jutrzeńka

Obraz Boga Ojca stwarzającego świat – obraz pochodzi z okresu romańskiego. Teologia i filozofia Grecka. Cyrkiel symbolizuje tutaj fakt, że Bóg stwarza świat zgodnie z planem, jak również, jak również jako atrybut matematyków, astronomów, symbolizuje racjonalizm. Sama postać Boga przypomina Chrystusa. Dokładna analiza przedstawienia Boga: występuje na złotym tle, wyraźnie widoczny znak krzyża przy głowie, w purpurowej szacie:

Kolor szaty jest bardzo istotny:

Szaty czerwone – jednokrotne barwienie

Szaty purpurowe – wielokrotne barwienie

(barwnik pochodzący ze ślimaka). Także widać, że na luksus w postaci purpurowych szat mogli sobie pozwolić tylko nieliczni.

Opowieść o stworzeniu świat: Księga Genesis, 1 rozdział (poemat)

Bazylika św. Marka w Wenecji – na jej sklepieniu została opowiedziana historia stworzenia świata

La Cupola della Genesi – kopuła, na której namalowano opis stworzenia świata

Sklepienie Bazyliki przyjmuje formę kolistą. Wiadomo – półkula to połowa kuli. Kula zaś, to jedna z brył platońskich, co symbolizuje, że jesteśmy w kręgu doskonałych idei! Zauważmy też, że w kopule występują 3 współśrodkowe okręgi – czyli pojawienie się Trójcy Świętej.

I dzień

Rozdzielenie dnia od nocy: od dnia i nocy wychodzą promienie – promienie, symbol dobra („I wiedział Bóg, że było dobre”)

II, III dzień

Stworzenie roślin zielonych, stworzenie traw zielonych, stworzenie drzew dających owoce – kategorie roślin

CDN...

WYKŁAD 3, 04.03.2011

1. CD. STWORZENIE ŚWIATA – KSIĘGA GENESIS, 1 ROZDZIAŁ

- 5 dzień stworzenia – stworzenie zwierząt
- 6 dzień – stworzenie człowieka; religia judaistyczna (monoteistyczna), człowiek został stworzony na obraz Boga
- mowa o zaludnianiu ziemi; Bóg daje człowiekowi oprócz zwierząt, wszelką roślinę i drzewa; dla zwierząt i ptaków i istot żywych pokarmem ma być trawa zielona (nie pojawia się wąż drapieżców!) – pierwszy akt stworzenia, nieskażony grzechem, wszyscy odżywiają się roślinami
- ciągła afirmacja – „A Bóg widział że wszystko co uczynił było bardzo dobre”
- 7 dzień – Bóg odpoczywał, pobłogosławił 7 dzień i uczynił go świętym; liczba 7 symbolizuje doskonałość, pełnię; w starożytności odpoczynek wypadł 10 dnia, pobożny Izraelita miał święcić 7 dzień tygodnia – człowiek ma odpoczywać (jak Bóg) i oddać Stwórcy chwałę tego dnia

2. DRUGI OBRAZ STWORZENIA CZŁOWIEKA – 2 ROZDZIAŁ KSIĘGI GENESIS

- w Biblii mamy dwa obrazy stworzenia człowieka – drugi pojawia się w 2 rozdziale – nawiązuje do mitu mezopotamskiego (o Gilgameszu) – lepienie człowieka z błota; ten utwór literacki powstał 3000 p.n.e.
- rozdział 1 i 2 Genesis to dwa zupełnie odmienne obrazy
- opis z 2 rozdziału jest podobny do eposu o Gilgameszu – bogowie stworzyli w eposie o Gilgameszu człowieka, aby wykonywał „czarną robotę”
- „Jahwe ulepił człowieka z prochu ziemi i tchnął w jego nozdrza tchnienie życia. . .” – wyraźne ślady mitu mezopotamskiego (człowiek z prochu ziemi), ale cd. jest oryginalna (tchnienie życia), bardziej podobna do opisu z 1 rozdziału; Bóg obdarował człowieka częścią siebie – wszystkie stworzenia były powoływane słowem, dodatkowy zabieg w przypadku człowieka

3. DZIEŁA PRZEDSTAWIAJĄCE STWORZENIE CZŁOWIEKA

- fragment mozaiki ukazujący lepienie człowieka z prochu ziemi (złociste tło), aniołowie z zainteresowaniem, ciekawością i może zazdrością przyglądają się dziełu stworzenia; Chrystus ukazany jako Stwórca, własnymi rękami lepi człowieka
- inny fragment mozaiki – postać człowieka stworzonego na obraz Boży (Chrystus jest obrazem Boga żywego, na ten wzór jest stworzony człowiek) – w momencie tchnienia Bożego dusza weszła w ciało Adama (ożywiła go) – koncepcja platońska, wyróżniony pierwiastek duchowy

4. JAK ZMIENIAŁY SIĘ SPOSOBY PRZEDSTAWIANIA CZŁOWIEKA W STAROŻYTNOŚCI?

- na początku – symboliczny model przedstawienia kobiety (najważniejsze – łono, więc tylko ono jest podkreślone); przykłady (głównie z okresu magdaleńskiego – późny paleolit, Europa): bardzo schematyczna figurka kobiety, twarz mężczyzny, twarz kobiety, figurka kobiety (twarz nieważna, idealna kobieta miała zapasy tłuszczu – gwarantowały potomka; wartością kobiety była płodność, cechy płodności były uwypuklane)
- figura Nefertiti – pochodzi z okresu nowego państwa egipskie (1500 p.n.e.); pojawia się idealizacja, wyraźne oczy (malowano oczy), tajemniczy uśmiech, wyraźne uduchowanie (faraoni to istoty boskie; zazwyczaj faraon żenił się ze swoją siostrą – zamknięty krąg)
- już od 3000 r. p.n.e. zaczynają się konwencje w sztuce – władca (większy), pisarz, służba; sztuka egipska miała całe mnóstwo konwencji (władcy byli więksi; zawsze figura z półprofilu, góra zwrócona frontalnie, głowa w półfroncie, stopy malowane obie od strony wewnętrznej, ponieważ Egipcjanie uważali że część zewnętrzna stopy była nieatrakcyjna),
- nurt pitagorejski w Grecji – poszukiwano relacji matematycznych, zasad konstrukcji; przekładało się to też na architekturę i sztukę
- dwa posągi – okres grecki, 300 lat p.n.e., na pierwszy rzut oka realistyczne, jednak nie przedstawiają konkretnych osób, ale ideały piękna, wyrażone w odpowiednich proporcjach (to nie są portrety, ale pewna koncepcja idealnego piękna):
kobieta: idealny trójkąt równoboczny pomiędzy sutkami a pępkiem; proporcje pomiędzy wielkością głowy a długością ciała – głowa mieści się 8 razy w wysokości, to nie jest raczej normalne, zwykle 6,5-7; nieanatomiczne proporcje pomiędzy tułowiem i nogami – tułów jest krótszy niż nogi
mężczyzna: matematycznie zapisane proporcje
- dwie twarze – okres Rzymu, pojawiają się rzeźbiarskie portrety oraz koncepcja realistycznego przedstawienia; Rzymianin ma niesymetryczną twarz, z bruzdami, wystająca warga dolna; u drugiego widać włosy, zarost

5. RÓŻNE OBRAZY RAJU

- Raj – Genesis → ogród zamknięty → pejzaż → pejzaż idealny
- Chrystus Ogrodnik (ołtarz Wita Stwosza) – ogród zamknięty, miejsce rajskie, oddzielone od zepsutego świata; Chrystus jako ogrodnik pielęgnuje rośliny (nie są one piękne), które są lecznicze według wiedzy tamtego czasu – Chrystus przedstawiony jest jako lekarz dusz

- Raj – ten termin nie pada w oryginalnym tekście greckim, tylko termin ogród (w późniejszych tłumaczeniach łacińskich został wprowadzony termin Raj)
- cd. księgi Genesis, po stworzeniu człowieka – „Zasadziwszy ogród w Eden na wschodzie...” – w środku ogrodu wyrosło drzewo życia (nawiązuje do mitu Gilgamesza, gdzie wsytyępuje roślina życia dająca nieśmiertelność) oraz drzewo poznania dobra i zła

- dalej w księdze Genesis mowa jest o 4 rzekach (płynących przez krainy obfite w złoto, żywicę, czerwone kamienie) – 4 to w gotyku symbol 4 rzek z okresu rajskiego Adama i Ewy (nawiązanie do Raju), jest też symbolem 4 cnót kardynalnych; wspomnienie z okresu mezopotamskiego (Eufrat i Tygrys) – obfitość wody to życie; symboliczne znaczenie – pojawienie się pierwiastków: złoto

wonna żywica – zapachy wokół człowieka były raczej „przykre”, królowie sprowadzali z dalekiego wschodu żywice o miłym zapachu, symbol dostatku, oddawano cześć Bogu poprzez spalanie kadzideł

kamień czerwony – rubin; wielka symbolika kamieni, czerwień – symbol światła, ale też oznacza krew, życie, władzę królewską, moc, potęgę (np. światłość reprezentowana jest często przez czerwoną kulę); drogocenny barwnik czerwony i kamienie szlachetne

- historia Raju w sztuce (Jean Delumeau, „Historia Raju”) – miniatura średniowieczna przedstawiająca Boga ojca oraz Adama i Ewę w Raju; inne przedstawienie Boga Ojca – w złocistej szacie (wskazanie na osobę Boską; głowa starca „aureola z krzyżem” – nimb, nawiązanie do Chrystusa; u św. Marka – stwórca to Chrystus nawiązuje do Boga Ojca), postać Boga Ojca jest przykryta czerwonym królewskim płaszczem, okrywa nim Adama i Ewę (zwyczaj brania przez mężczyznę kobiety pod swój płaszcz – nawiązanie do Pieśni nad Pieśniami – miłość Boga jak miłość Oblubieńca do Oblubienicy) – z zewnątrz płaszcz jest czerwony (panowanie, władza), wewnątrz pojawia się kamień szafir (Bóg jest wierny, nie opuści człowieka; szafir to kamień/kwiat – barwa, zapach, symbol wierności)

Jak wygląda Raj?

teren otoczony warownym murem, oddzielony od reszty świata (obszaru niebezpiecznego, skażonego grzechem), wewnątrz Raj (owieczka z lwem żyją obok w zgodzie); w obrębie rajy bije źródło (źródło wody żywej), cztery rzeki

nieboskłon, na którym znajdują się znaki zodiaku, jest podzielony pasmami, kojarzy się z tęczą – symbol przymierza (poślubienie/zawarcie przymierza między Bogiem i człowiekiem); oko opatrności Boskiej (słońce), Duch Święty w postaci gołębic; aniołki mają kolorowe skrzydła (a nie

białe) i kolorowe szaty

- przepiękny obraz z 1410 r. – autor nieznany, mistrz z górnej Nadrenii; przedstawienie ogródka rajskiego, to już nie jest raj z początku dziejów, tylko z pełni czasu (kiedy już dokonało się zbawienie) – obrazuje rzeczywistość eschatologiczną, nowe niebo rajskie – mnóstwo roślin odgrywa tu rolę symboliczną, opowiadają całą teologię, która się kryje za tym obrazem:

scena sielska, w centrum Maryja z Pismem Świętym

rajski ogród otoczony murem (nawiązanie do Pieśni nad Pieśniami) – ogród zapieczętowany (dziewicze poczęcie Syna Bożego), związany jest z osobą Maryi Panny, jest też w chrześcijaństwie obrazem kościoła, Maryja w szacie prawie granatowej – głęboka purpura, czasem w szatach bardziej szafirowych (wierność)

Dzieciątko – bawi się ze św. Łucją męczenniczką (czerwona szata) – nimb wokół Dzieciątka, przywołuje znak krzyża

elementy nawiązujące do męki (dyskretnie ukryte):

drzewo, na nim siedzi szczygieł; na drzewie znajdują się owoce czerwonej czereśni (czasem wiśni, ze względu na kolor soku i owoców są symbolem męki Pańskiej)

szczygieł też symbolizuje mękę (przedstawiano go często jedzącego owoce ostu – nawiązanie do roślin ciernistych, kłujących – to z kolei nawiązanie do korony cierniowej); istnieje chrześcijańska legenda związana ze szczygłem (przyniósł Chrystusowi kropelkę wody; kropla krwi padła na jego gardło i stąd ma tam plamkę)

krzak róży – liczne płatki, też symbol krwi, męki

iryisy (mieczyk, kosasiec, w Polsce kosasiec żółty) – liście w kształcie miecza, Symeon powiedział, że duszę Maryi przeniknie miecz, gdy przyszła z Jezusem do świątyni, mają zgaszoną barwę granatową, symbolizują smutek

biały kolor szat – niewinność Maryi;

akanty – (W2)

lilia – atrybut Maryi, symbolizuje Maryję – białe kwiaty (niewinność, bez grzechu); białe lilie pięknie pachną (ich zapach unosi się do nieba tak jak modlitwy :D)

peonia – róża bez kolców, w centrum obrazu, pokazywała aspekt piękna łaski, ale już nie bólu (rzeczywistość rajska jest szczęśliwa, pozbawiona bólu)

poziomka – roślina symboliczna, liść poziomki składa się z 3 listków na jednym ogonku (symbol Trójcy Świętej – tak jak w Irlandii koniczyna, św. Patryk), kwiaty białe (niewinność), owoce czerwone (śmierć na krzyżu)

konwalie, biały narcyz, biała lilia – niewinność

kosz z podstawką – swoim kształtem wyraźnie nawiązuje do kielicha, czerwone owoce symbolizują wino, w tym kontekście to sakrament Eucharystii
źródełko – życie wieczne, chrzest; sakrament, który daje nowe życie chrześcijanina człowiekowi

pokonane zło i szatan – padło

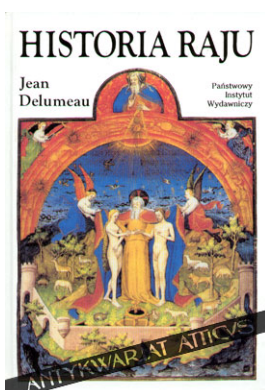
- „Zwiastowanie” Fra Angelico, 1450 r. – Maryja Panna siedzi na taborecie, purpurowa szata, wewnętrzna suknia koloru złocistego; anioł Gabriel w szacie czerwonej (kolory szat anielskich też mają swoje znaczenie); gest pokory – ręce Maryi skrzyżowane na piersi; wszystko dzieje się na przestrzeni zamkniętego ogrodu (widać płot), przestrzeń zamkniętego ogrodu symbolizuje też wirydażyk klasztorny (ogródek); kwiaty o symbolicznych barwach – białej (niewinność Maryi) i czerwonej (uczestnictwo w zbawczej męce Syna), nie wiadomo jaki to gatunek kwiatów
- obraz podobny do „Chrystusa Ogrodnika” – Maria Magdalena myśli, że Chrystus jest ogrodnikiem; symbole:
4 różne drzewa na obrazie symbolizują krzyż Chrystusa (zgodnie z chrześcijańską legendą był zbudowany z 4 gatunków drewna: palmy daktylowej, cedru, oliwki i cyprysu – te rośliny symbolizują mękę Chrystusa na krzyżu) u stóp Marii Magdaleny pojawia się kwiat narcyza, w tym kontekście symbolizuje niebiańską miłość, Maria Magdalena była nawróconą grzesznicą (Chrystus powiedział od niej: „Nie dotykaj mnie, jeszcze nie poszedłem do Ojca” – stąd wzięła się nazwa niecierpka, który samoistnie wyrzuca nasiona z dojrzałych owoców, *impatiens noli-tangere*)
szata Chrystusa jest lśniaco biała (tak jest ukazywany tylko w dwóch momentach – po zmartwychwstaniu i po przeistoczeniu na Górze Tabor)
ogród zamknięty – symbol kościoła, postacią centralną jest Chrystus
- Hugo van der Goes, ok. 1473-1475 r. (późny gotyk) – obraz Raju Adama i Ewy; zupełnie inna konwencja malarska; Raj jako krajobraz idealny, jabłoń, jabłko, irys (symbol rajskiej niewinności); Raj – krajobraz otwarty, na pierwszym planie jest drzewo wiadomości dobrego i złego, salamandra (szatan, potem przedstawiany bez łapek, jako wąż, kusi); Ewa nadgryzła jabłko, zrywa owoc, żeby podać mężowi; piękne akty, nie w konwencji greckiej, widać manieryzm gotyku w postaciach (szczupłe postacie, wydłużone) – brzuch Ewy jest powiększony (ciąża), kwiat irysu zasłania łono Ewy (inaczej mieczyk, błękitny, jest atrybutem Maryi Panny, kiedyś w przyszłości narodzi się Maryja Panna, która przyniesie ludzkości nie grzech i potępienie, a zbawienie – nawiązanie do tekstu Genesis o rodzeniu w bólach), Adam zasłania się ręką; Ewa zrywa jabłko (łac. *malus* – jabłoń, *malum* – zło)

6. INNE

- do (W2) szata purpurowa, promienie – nawiązanie do łaski Bożej; Bazylika w Wenecji – kopuła obrazuje nieskończoność mądrości Bożej; liczba 3 to symbol Trójcy Świętej
- Abraham wyszedł z Ur; w Mezopotamii stosowano rolnictwo, zaczął się tam neolit; rolnictwo było na bardzo wysokim poziomie, stosowano system nawodnień (rowy doprowadzające wodę do pól z Tygrysu i Eufratu – uzyskiwano wysokie plony)
- w średniowieczu nastąpiła asymilacja nie wprost innych tekstów starożytności
- ważne: model jest obrazem naszej wiedzy o świecie a nie wprost obrazem świata (model matematyczny, mapa)
- odczytanie symbolu wymaga znajomości kontekstu; obowiązują pewne standardy malowania itp.
- okres średniowiecza – zapomniano o dawnych schematach
- w renesansie – przykład z herbarza (Kraków), pochodzi z 1532 r. i przedstawia rośliny, które były uważane za rośliny lecznicze: koniczyna (bardzo schematycznie narysowana, opis działania leczniczego), babka
- rośliny w średniowieczu stosowano do czarów, leczenia; ogrody Semiramidy

7. PRZYKŁADOWE PYTANIA

- który z tekstów literackich jest najstarszy (Odyseja, Gilgamesz, partie księgi Rodzaju)
- o nazwy roślin symbolicznych np. co symbolizuje czereśnia

(a) książka „Historia raj”, Jean Delumeau

(b) „Zwiastowanie” Fra Angelico

(c) „Upadek”, Hugo van der Goes

(d) „Rajski ogród”

Rysunek 1: Obrazy

WYKŁAD 4, 11.03.2011

1. PRZYPOMNIENIE – OGRÓD ZAMKNIĘTY

- ogromne znaczenie symboliczne ogrodu np. przywołanie historii biblijnej – Rajski ogród, w którym żyli Adam i Ewa (często pojawia się w malarstwie gotyckim)
- w rajskim ogrodzie jest wieczna wiosna, kwiaty kwitną cały czas (nawiązanie do eschatologii przyszłych czasów)
- Pieśń nad Pieśniami – Oblubieniec do Oblubienicy: „ogrodem pięknym jest moja miła, ogrodem zapieczętowanym”; Maryja Panna często przedstawiana była w ogrodzie zamkniętym – wielokrotnie w gotyku (przywołanie cytatu z Pieśni nad Pieśniami) w ogrodzie pojawiają się kwiaty będące symbolem cnót – lilia i róża
- kwiaty Maryjne:
lilia – symbolizujący niewinność Maryi, stan bezgrzeszności, łaski, mają białą barwę i piękny zapach
róża – miała znaczenie symboliczne już w czasach rzymskich, a potem głównie w średniowieczu (poematy rycerskie – miłość ziemską); jako atrybut Maryjny jest symbolem miłości doskonałej. Najczęściej przedstawiana w kolorze czerwonym jako symbol miłości, krwi, splendoru (kolor królewski). Róża ma łodygi z cierniami, jest kwiatem pięknym, wonnym, ale ciernistym. Róża pełna, zbudowana z wielu płatków symbolizuje mnogoność łask „Zdrowaś Maryjo, łaskiś pełna...”. fiołek – pojawia się rzadziej, nie jest typowym kwiatem Maryjnym, chociaż często występuje przy przedstawieniach Maryi Panny, symbolizuje pokorę (zapach cnót); ma kolor purpury (taki jak szaty Maryi)
- symbole kwiatowe są związane z ich: kolorem, budową, strukturą kwiatu, zapachem (używano kadzidel z wonnych żywic i roślin – zapach unoszący się do nieba jest symbolem ofiary i modlitwy)
- ogród zamknięty symbolizuje też duszę chrześcijanina, jego czyste sumienie (nieskażone grzechem, w przeciwnym przypadku pojawiają się drzewa bez liści), a także życie klasztorne (ogród klasztorny – wirydaż, miał przywoływać obraz Raju, był podzielony na cztery części, tak jak Raj był nawadniany przez cztery rzeki; symbolizowało to cztery Ewangelie – Kościół nawadniany przez rzeki czterech Ewangelii)

2. „MADONNA W KRZEWIE RÓŻANYM” („MADONNA W ALTANIE RÓŻANEJ”)

- połowa XV w., autorstwa Stefana Lochnera, obraz typowy dla sztuki gotyku – gotyk nie rozwiązał jeszcze problemu perspektywy (stosowano przesłony, na tym obrazie przestrzeń oddzielona jest altaną/pergolą, po której pną się czerwone róże)
- charakterystyczne dla gotyku złote tło symbolizuje wejście w rzeczywistość Boską
- Madonna przedstawiona jest jako królowa nieba i ziemi (rzeczywistość zbawiona, eschatologiczna), w niebieskich szatach, trzyma Dzieciątka
- widzimy też obraz Boga Ojca oraz białą gołębicę (Duch Święty) – Trójca Święta
- złota tkanina stanowi tło dla różanej altany; anioły podtrzymują materiał
- rośliny: pojawia się biała lilia i róża
- Madonna jest w otoczeniu aniołów (typowe przedstawienie dla gotyku) – anioły mają różnokolorowe szaty, skrzydła w pawie oczka (paw – symbol nieśmiertelności; anioły nie podlegają prawu śmierci), skrzydła też mogą być w różnych kolorach np. anioły serafiny, które są najbliższe Boga przedstawiane są w czerwonych szatach; anioły z instrumentami muzycznymi wychwalają Dzieciątka i śpiewają
- Dzieciątka trzyma w ręku jabłuszko (nawiązanie do grzechu pierworodnego)
- u stóp Maryi widzimy całe mnóstwo roślin, jedna z nich jest szczególnie – poziomka, trójlistne liście, kwitnie na biało, wydaje czerwony owoc (symbol Trójcy Świętej)

3. MADONNA Z DZIECIĄTKIEM (?)

- autor – Filippo Lippi, obraz renesansowy, koniec XV w.
- pejzaż otwarty (postać Maryi umieszczona jest w krajobrazie – odejście od ogrodu zamkniętego)
- obraz przedstawia pewną ideę – ma wyraźny sens teologiczny, Dzieciątko trzyma w ręku pęknięty owoc granatu (a nie jabłko), widać liczne czerwone ziarna
- granat – kolor soku, czerwony, przypomnienie męki, symbol Kościoła
- postać młodego Jana Chrzciciela trzymającego w ręku krzyż (na wysokości granatu) – w czerwonej szacie (męczennik – Salome zażyczyła sobie jego głowę)
- Madonna – klasyczne przedstawienie, błękitna szata, pod spodem czerwona (rzeczywistość eschatologiczna)
- misa z kwiatami – pojawia się nietypowo dzika róża (pięciopłatkowa) i jaśmin (z kręgu krajów śródziemnomorskich, nie ten polski; pięknie pachnący o drobniutkich białych kwiatach); w przeciwległym rogu znajduje Pismo Święte;
- dzika róża – symbolizuje pięć ran Chrystusa zadanych na krzyżu i jest w tym kontekście symbolem męki
- jaśmin – symbol niewinności, postawy Maryi, kwiat wonny
- tematem tego obrazu wyraźnie jest zbawcza męka Jezusa Chrystusa (a nie postać Maryi Panny) – granat, krzyż Jana Chrzciciela, pięciopłatkowe kwiaty dzikiej róży

4. MARYJA Z DZIECIĄTKIEM (?)

- autor Carlo Crivelli z Włochy (Camerino) – żył w okresie renesansu; w jego malarstwie wyraźnie widać świadome archaizowanie (tzn. świadomie posługuje się środkami artystycznymi i symboliką ze średniowiecza)
- za Maryją oparcie tronowego krzesła, wyraźnie wyeksponowane są (poza Maryją z Dzieciątkiem) owoce, kwiaty i drzewa
- Dzieciątko trzyma w rączkach owoc, tym razem jabłko – symbolizuje ono grzech pierworodny, który odkupił Chrystus
- ciekawa kompozycja obrazu (po lewej stronie – rzeczywistość dobra, łaski; po prawej – grzech i zło)
- lewa strona:
 - goździk – u dołu po lewej, od czasów rzymskich symbol boski; kolorem czerwonym nawiązuje do męki Chrystusa
 - drzewo wiecznie zielone (niezrzucające liści na zimę) – symbol zmartwychwstania
 - śliwka – symbol wiary (możemy uczestniczyć w tej rzeczywistości zbawczej przez wiarę)
- prawa strona:
 - ogórek – symbol grzechu
 - owoc czereśni – przy ogórku; czerwony sok – symbol męki Pańskiej
 - drzewo bez liści – symbol grzechu i śmierci
 - brzoskwinia – tym razem dobry owoc, symbolizuje Trójcę Świętą (owoc słodki, wonny; skórka, miąższ i pestka; brzoskwinia kontra jabłoń często jest przedstawiana)
 - leszczyna – orzech laskowy, symbol zbawienia; czasem przedstawiany jest orzech włoski

5. „DZIEWICA Z DZIECIĄTKIEM I JABŁONIĄ” („MADONNA Z JABŁONIĄ”)

- obraz Lucasa Cranacha Starszego, 1530 r.
- pod jabłonią mamy postać Maryi Panny – pod jabłonią zazwyczaj była ukazywana Ewa, przez „drugą Ewę” – Maryję – przyjdzie zbawienie (przez pierwszą przyszedł grzech)

- owoce jabłoni bardziej kojarzą się z pomarańczą niż z jabłkami (są kuliste) – nawiązanie do mitologii greckiej i ogrodu Hesperyd, w którym rosły złote jabłka (kojarzące się z pomarańczą); w tradycji prawosławnej drzewo z którego Ewa zerwała owoc (poznania dobrego i złego) było identyfikowane z pomarańczą lub drzewem granatu
- Dzieciątko trzyma w jednej ręce jabłko, a w drugiej kawałek chleba (przywołanie symbolu Eucharystii) – w dwóch rączkach Dzieciątka jest rozpięta cała historia zbawienia (grzech, męka Chrystusa, owoc jaki Chrystus zostawił– Eucharystia)

6. „ADAM I EWA”

- kolejny obraz Cranacha, XVI w.
- w centrum drzewo poznania dobrego i złego – jabłoń; łono Ewy przesłania gałązka figi
- figa symbolizuje grzech (liśćmi figowca Adam i Ewa zasłonili się w Raju)
- krajobraz idealny, rajski, zwierzęta żyją pospołu – lew (prawie jak pies) z jagnięciem
- winogron – pnie się do góry, symbol zbawienia, które nadejdzie

7. INNY OBRAZ RAJU

- z XVII w.; ogród rajski jako miejsce bogactwa wszelkiego życia, pejzaż idealny, rozmaite ptaki, zwierzęta (drapieżne i roślinożerne) żyją w idealnej zgodzie; brak głównych bohaterów – Adama i Ewy.

8. PRZEDSTAWIENIE RAJU W KULTURZE MAHOMETAŃSKIEJ

- Koran VI w. n.e. – Mahomet znał teksty Nowego i Starego Testamentu, ale prawdopodobnie z ustnych przekazów, niezbyt dokładnie
- Mahomet nakazuje szacunek do ludów Księgi (Hebrajczykom i chrześcijanom), Mahometanie uznają Chrystusa za jednego z proroków
- w Koranie nie powinny być przedstawiana ani zwierzęta ani człowiek (żeby ustrzec się przed bałwochwalstwem), dlatego rozwinęły się dekoracje kwiatowe i wspaniała kaligrafia (na obrazie – okładce „Islam Art und achitecture” Hattstein, Delius – przywołanie imienia Allacha, wyżyny sztuki)
- piękne utwory poetyckie w Koranie – Raj jest zapowiedziany dla tych, którzy czynią dobro, a nie czynią niesprawiedliwości, Raj jest dość szczegółowo opisywany w surach Koranu (np. sura 52); wszystko co człowiek stworzył dobrego ma przetrwać
- częste przedstawienie drzewa życia – np. koronka wykuta w kamieniu (swobodny przepływ powietrza, ale i zacienienie), XIV w. (czas naszego gotyku), mistrzostwo rzemieślników i artyzmu (palma – ziemia mlekiem i miodem płynąca; z palmy robiono coś w rodzaju dżemu, co było nazywane miodem)
- pojawia się wątek wspólny dla religii żydowskiej, chrześcijańskiej – wątek drzewa życia; pojawia się on też w poemacie o Gilgameszu (jako roślina dająca niesmiertelność)
- mozaika z VIII w. przedstawiająca drzewo życia – znacznie wcześniejsza od mozaik bizantyjskich; mistrzostwo rzemiosła – drzewo z owocami, pod którym pasą się koziołki (W2: harfa sumeryjska – drzewo życia, kozły, które je podjadały, momenty dramatyczne w obramowaniu harfy); dzielenie obrazu na dwie części – dobrą sielską i drugą, gdzie zagraża zło (drapieżnik atakujący sarnę po prawej); rzeczywistość świata nie jest jednolita – w życiu czyha też niebezpieczeństwo
- w islamie VIII w. był okresem wspaniałego rozkwitu kultury (architektura, malarstwo), bujnego rozwoju nauki; dzięki Arabom do naszych czasów przetrwały teksty greckich filozofów, które potem były tłumaczone z arabskiego (ocalili starożytną kulturę)

- nietypowe przedstawienie – idealistyczny obraz pejzażu, z XIV wieku; dwie góry, daleka perspektywa; przedstawione symbolicznie rośliny – palma daktylowa, być może cyprysy; najważniejsza jest ornamentyka
- Arabowie żyli w klimacie gorącym, dla nich ideałem Raju był przede wszystkim ogród; szczęście i rajską sytuację w islamie symbolizują ogrody – musiała tam być obfitość wody, woda w punkcie centralnym, kwiaty (na co dzień – suchy krajobraz)
- ortodoksyjność mahometańska nie zawsze była zachowywana – mozaika Isfaham, początek XVIII w.; ludzkie postacie, zbawieni występujący w Raju (niosą jedzenie i napoje), hurysy będą rodziły potomstwo wybranym (dużo dzieci – ciągle odradzające się życie)
- dobrem najwyższym dla mahometan jest rodzina, duża liczba dzieci; życie jest traktowane jako największe dobro i łaska

(a) „Madonna w altanie różanej”, Stefan Lochner (b) „Madonna z jabłonią”, Lucas Cranach Starszy (c) „Adam i Ewa”, Lucas Cranach Starszy

Rysunek 1: Obrazy

WYKŁAD 5, 18.03.2011

1. WYMAGANIA

- symboliczne znaczenie gatunków, wyjaśnienie dlaczego powstał symbol; wyjaśnienie jakie kryteria doboru roślin stosowano w danej epoce; dane dotyczące biologii gatunków o znaczeniu symbolicznym
- 20.05 – egzamin
- 27.05 – wyniki i ostatnie zajęcia
- www.zerios.uw.edu.pl – notatki

2. OBRAZY

- lilie i róże – kwiaty-emblematy
- „Lilie casablance”, J. Nava 1999 – realistyczny obraz; białe lilie kojarzące się z niewinnością i czystością
- „Ołtarz Zwiastowania”, Unterstadtkapelle Meersburg, 1520, późny gotyk – naczynie z małą lilią
- w Biblii nie ma słowa o lili
- „Godzinki z Warburga”, XV w. – biała linia złożona z trzech kwiatów (jeden wpału i dwa rozwinięte; ilustracja otoczona ozdobną „taśmą”, rośliny rzucają cień; białe róże symbolizują piękno, czystość, a czerwone – przelaną krew Chrystusa
- w średniowieczu uważano, że piękny wygląd i zapach roślin miały napominać ludzi o przymiotach, cnotach Matki Boskiej, Chrystusa i świętych (Maryja – lilią, fiołkiem – pokora, bo niski i pięknie pachnie; różą); piękny zapach roślin miał oznaczać ich nadprzyrodzone pochodzenie
- „Młodzieńcze lata Marii Dizewicy”, D.G. Rosetti 1849-50 – Maryja pod opieką matki wyszywa tkaninę (pozowała matka i siostra autora); aniołek podrzymuje w wazonie model – białą lilię XIX w. ; św. Joachim przycina winorośl, gołębek symbolizuje Trójcę Świętą; na podłodze liść palmowy (symbol zwycięstwa) i jakaś kolczasta łądyga (zapowiedź przyszłej męki Chrystusa); Maryja miała być utalentowaną hafciarką
- „Tryptyk Zwiastowanie Mérode”, R. Capmin i uczeń, 1425-1430; Matka Boska siedzi i przychodzi do niej anioł; św. Józef pracuje jako stolarz; śmieszne przedstawiony stół (nieznane zasady perspektywy); scena symultaniczna – Chrystus w promieniach światła z krzyżem w ręku wlatuje do pomieszczenia; na stole: gasnąca świeca – symbol śmierci; piękna lilia w wazonie: *lilium candidum* – lilia biała (pramatka lili symbolizujących czystość, wdchodnia część obszaru śródziemnomorskiego)
- „Zwiastowanie” A. Hughes 1857-1888 – anioł, winorośl (symbol krwi Chrystusa, która będzie przelana na krzyżu); irysy (kosańce); część irysów po śmierci Chrystusa miała stać się fioletowa po śmierci Chrystusa (irysy są żółte lub fioletowe), zgodnie ze średniowiecznąfrancuską legendą
- lilia gr. Olympic Hybrids
- wysoka łądyga lili – moc Chrystusa która wspiera człowieka; lekko pochylony kwiat – pokora Chrystusa; otwarcie Chrystusa na osobę ludzką – otwarcie kielicha; sześć płatków oznacza ludzką naturę Chrystusa i 6 cnót, tak samo 6 pręcików; zapach lili – roznoszenie się nauki Chrystusa
- „Ogród Rektora, królowa lili”, J. Atkinson 1877 – mniszka zakonu cysterskiego; róża, lilia, narcyz – tak mówi o sobie Oblubienica w Pieśni nad Pieśniami; lilia może też symbolizować mniszkę – podobnie model filozoficzny jak wyżej
- „Vitalia” A. Abate – pawie pióra symbol pecha/nieszczęście –związek kobiety z lilią – femme fatale

- „Sąd Ostateczny, tryptyk, H. Memling ok. 1467-1471 – losy ludzkie są rozstrzygane przez Chrystusa siedzącego na tęczycy, który po jednej stronie głowy ma miecz (sprawiedliwości) – ta ręka zsyła ludzi do piekła i lilia (miłosierdzia, ta ręka błogosławi ludziom)
- lilie miały powstać z łez Ewy, która została wygnana z Raju i opłakiwała swój los
- lilia złotogłów *Lilium martagon*
- lilie w Ewangelii św. Mateusza – ale tam chodzi raczej tylko o piękny kwiat, a nie o lilie
- „Oblubienica” D.G.Rosetti, 1865-1866 – oblubienica Salomona, ubrana w suknięz materiału jak kimono; murzynek z różami w naczyniu; czerwona lilia (chalcedońska), kwiaty granatu (symbol płodności, małżeństwa)
- róża Saronu

3. LILIJKA

- lilia Burbonów: lilijka harcerska, hasło filaretów: „Ojczyzna, Nauka, Cnota” (to wcale nie jest lilia. . .); pieczęć miasta Lille, dokument z 1199 r. – to jest kosaciec (np. fragment kielicha mszalnego wykonanego z Mandżurii XIX w.)
- „Księga o Trójcy Świętej” ok. 1415 – Chrystus umiera na lilije
- kafel piecowy, Holandia, ok. 1640 r.
- „Portret Ludwika XIV w., H. Rigaude, 1791-1702 (złoto i granat – na szacie króla)
- naród francuski pod postacią kobiety modlącej się do Trójcy Świętej, Francja, koniec XV w. (lilijki na szatach kobiet)
- lilijka jest kosaćcem „Skrzydlate jelenie”

4. LILIA WODNA

- lilia wodna (ang. waterliliy – zarówno lotosy jak i grzybienie)
- „Hylas i nimfy”, J. W. Waterhouse 1896 r. – końskie szczęki

5. LILIOWIEC

- liliowiec – roślina pochodząca z Chin, sprwoadzona do Europy w XVI w., już jako mieszana roślina, ma nieulistnioną łodygę, wyrastają kępy liści jak u traw, kwiat żyje jeden dzień, ale jest ich duży i wymieniają się; lilia ma ulistnioną łodygę i kwiat żyje dłużej
- zwierzę – szkarłupnie, mają blisko do rozgwiazdy, organy czepne, rozgałęzione ramiona, którymi zbierają z wody pożywienie; są też do róży podobne

6. RÓŻA

- a

Wykład, 25.03.2011

Drzewa – fakty i mity

Charakter wykładu polegał na przeplataniu się mitów i faktów dotyczących drzew...

Drzewa to ogromne i długowieczne organizmy. Należy zwrócić uwagę na to, że najpotężniejsze i najwyższe z nich, to dwie różne rzeczy!

Baobab – wys. 20-15m, średnica pnia 10 m / to chyba był tylko jakiś komentarz, na zasadzie, że pytając statystycznego człowieka o najpotężniejsze drzewo, odpowiada on, że jest to właśnie baobab.

REKORDZIŚCI

- **Najpotężniejsze**

Mamutowiec olbrzymi, z rodziny sekwoi – „sekwojadendron” – wys. 84m, obj pnia 1473 – 1487m³, waga ok. 2000 ton. Występuje w „lesie gigantów” w Kalifornii. Największym osobnikiem w tej chwili jest *General Hermann*

Sekwoja wiecznie zielona, wys. 115,5m, Hyperion, występuje w parku kalifornijskim, jest rekordzistką od 2006. Depczą jej po piętach *Helios i Icarus* (114,7 ; 113m)

Nazwa sekwoja pochodzi od Indianina, który miał związek z ?
(cytat z wikipedii:

„Nazwa drzew, nadana przez Stephena Endlichera, pochodzi od imienia Sekwoi (Sequoyah, w języku północnoamerykańskich Indian z plemienia Czirokezów „świńska stopa”, „racica”), członka tego plemienia (Metysa), twórcy pisma sylabicznego, uznanego w 1821 roku za oficjalny alfabet Narodu Czirokezów (i używanego do dziś). Sens nazwy dobrze oddaje zarazem charakterystyczny dla tych drzew kształt pnia, rozszerzającego się u podstawy.”)

Eukaliptus królewski – wys. 97m, „*Ikarus Dream*”, występuje w Tasmanii. (w tekstach obok *Ikarusa* pojawia się jeszcze *Centurion*

- **Najgrubsze**

Cypryśnik (meksykański), Drzewo Montezumy– gatunek: *Taxodium mucronatum* – w Meksyku rośnie drzewo o najgrubszym pniu o średnicy 14m i obwodzie ok 42m. Wg innych źródeł najgrubszymi drzewami mają być baobaby o obwodzie 54m

- **Najstarsze**

Sosna Pinus Congaeva – „*Matuzalem*”, jego wiek szacuje się na ok. 5 tys. Lat. Występuje w Kalifornii. Drzewo te ponoć częściowo żyje, częściowo zamiera.

- **Najstarsze w Polsce**

Cis pospolity (*Taxus baccata*) – za najstarszy w Polsce uznawany jest *cis Henrykowski* występujący w Henrykowie Lubańskim na Dolnym Śląsku. Jego wiek szacuje się w granicach 1250 – 1500 lat. Drzewo to zostało trochę pocięte przez Kozaków.

- **Najstarszy polski Dąb**

Najstarszym polskim dębem jest dąb *Chrobry* z okolic Piotrowic, który ma ok. 750 lat. Legenda głosi, że jego nazwa wzięła się stąd, że Bolesław Chrobry miał spotkać się pod tym drzewem z cesarzem Ottonem III. Legenda ta nie może być prawdziwa, gdyż dąb ten w tym czasie jeszcze nie rósł.

Najbardziej znany polski dąb, *Bartek*, liczy 670 lat. Jego obwód to 9m. Rośnie on w Bartkowie, koło Zagnańska. Legenda głosi, że Jan III Sobieski i Marysieńka ukryli w Bartku skarby. Należy zaznaczyć, że obecnie jesteśmy świadkami ostatnich lat tego drzewa, gdyż konary zaczynają obumierać.

Innymi znanymi dębami są również: *Lech*, *Czech* i *Rus*, rosnące w Rogalinie k. Kórnik, mające ok. 700lat.

W Natolinie przy ul. Nowoursynowskiej można zobaczyć również dosyć starego dęba, ok. 600lat. Jednak dąb ten bardzo ucierpiał na skutek wybudowania tam osiedla – inwestycja ta przyczyniła się bowiem do opadnięcia poziomu wód gruntowych.

- **Największy obwód w Polsce**

Topola biała, ob.11,2m, ok. 200lat, Leszno, woj. Mazowieckie.

MITY

Arbor mudni – drzewo kosmiczne

Axis mundi – oś wszechświata

- Gungungan – motyw drzewa kosmicznego na rekwizycie do teatru cieni; drzewo jako „alfa i omega”, gdyż pojawia się zarówno na początku, jak i na końcu przedstawienia:

Cytat z Internetu:

„Gunungan (kayonan) - to jedna z najważniejszych figur rozpoczynająca tradycyjne przedstawienie indonezyjskiego teatru cieni wayang kulit purwa. Przedstawia drzewo życia, reprezentujące pięć żywiołów: ziemię, powietrze, ogień, wiatr i wodę, tworzących Wszechświat. Symbolizuje także pałac, las, morze oraz światy nadziemny i podziemny. Drzewo życia pojawia się wiele razy w ciągu całego przedstawienia, na początku, końcu i zawsze gdy następuje zmiana akcji lub sceny. Prowadzący spektakl lalkarz będący jednocześnie narratorem, porusza figurą w różny sposób, naśladujący lot ptaka, drzenie, trzepotanie przywołując Wszechświat i poszczególne partie przedstawienia do życia.”

- Występuje też motyw trójki związany z budową, jako że drzewo składa się z korony, pnia i korzenia. Zarówno Aborygeni jak i Germanowie mają motywy z tym związane.
- Germański mit o *Jesionie (Yggdrasil)* – związany ze stworzeniem świata, wedle którego człowiek został stworzony z pnia jesionu. Sam wszechświat przedstawiany jest jako kosmiczne drzewo, właśnie Yggdrasil. Drzewo to było obgryzane przez 4 jelenie z 4 stron świata. Polecam przeczytanie artykułu:

http://www.swiatmagii.pl/index.php/Mit_o_stworzeniu_Swiata.html

- „Rękopis ze szkoły islandzkiej”, 1600: odnośnie mitu o Yggdrasilu:
 - Na najwyższej gałęzi siedział złoty kogut
 - Również drzewo życia, gdyż dawało rosę, która zapewniała przetrwanie
 - Drzewo mądrości, źródło mądrości - Odym oddał swoje oko, by napić się tej wody; Odym wisiał na Yggdrasilu przez 9 dni przebity włócznią i medytował, co stanowiło ofiara z siebie dla siebie. Dlatego jest on najwyższym bóstwem w germanii.

Uwaga ogólna: Germanowie nie oddawali czci samym drzewom, a bóstwom, które w tych drzewach żyły

CHRZEŚCIJAŃSTWO

- Drzewo krzyża – łączy różne światy: Chrystusa i ludzi

Drzewo, z którego wykonano krzyż miało być drzewem życia, które dawało nieśmiertelność (obok drzewa poznania dobrego i złego)

- Leluja kurpiowska – nazwa leluja prawdopodobnie od lili (?), z dwoma ptakami obok; również w kolędach gospodarskich, związana z magią przesilen letnich (polecam powiększyć obrazek obok)

SZACUNEK DLA DRZEW

Obecnie chroni się drzewa z szacunku dla nich, dawniej przez wzgląd na bóstwa, które w nich mieszkaly.

Przykładem szacunku dla drzewa jest klon jawor w sklepie w Stegnie – tam też pozwolono na rozbudowę sklepu, jednak nie zezwolono na ścięcie drzewa – w rezultacie powstał rozbudowany sklep z drzewem w środku ☺ niestety nie mam fajnego zdjęcia

SPADEK LESISTOŚCI W EUROPIE

Było porównanie mapy w roku 900 i 1900

ŚWIĘTA DRZEW

- *Hanami* – japońskie święto, podczas którego podziwia się kwitnące wiśnie. Dawniej było świętem tylko dla wybranych. Dziś jest relacjonowane przez media i wyczekiwane przez większość Japończyków.
- *Oita* – sadzenie drzew – święto, w którym uczestniczy nawet para cesarska (było zdjęcie dokumentujące to zdarzenie)

DRZEWO MA DUSZĘ... WIERZENIA

- Zabytki kultury Łużyckiej z Wysocka k. Jarosławia: horoskop celtycki związany z drzewami, opisuje, które drzewa mają swoje „święto”
- Drzewa stanowią atrybuty bóstw:
 - „Apollo i Dafne”, Gianioenzo Bernini, 1655, Włochy: rzeźba: wawrzyn szlachetny lub laur
 - Dafne – symbol miłości czystej
 - Wawrzyn – atrybut Apollona
- Cytat o tym, że Niemcy bardzo chronią lasy:
 - Drwal przeproszał drzewo za to, że musi je ściąć
 - Król Olch – opowieść Goethego (w zasadzie to król Elfów, była to najprawdopodobniej pomyłka w tłumaczeniu)
- Kapliczka w dębowym pniu, Roztocze, woj. Lubelskie
- Figurka Matki Boskiej na lipie – wierzono, że lipa jest drzewem świętym, bo w niej Matka Boska mieszka
- Porównywano losy człowieka do losów drzewa: Bóg je podlewa, drzewo rośnie, jest dumne, a później wichura i drzewa nie ma – jak u człowieka ☺

PAMIĘĆ DRZEWA

Wiąz limak – symbol Pawiaka, ważny dla W-wy. Przetrwał nawet wysadzenie Pawiaka, jednak teraz pod Pawiakiem stoi żeliwny odlew tego drzewa – uznawane jest za symbol drzewa, które przetrwało własną śmierć.

FAKTY – STRUKTURA DRZEWA

- Struktura drzewa odzwierciedla trzy poziomy rzeczywistości
- Motyw ogłowionej wierzby na plakacie konkursu Chopinowskiego
- Wierzono, że w dziupli wierzby mieszka rokita (duszek)
- Tzw. „*Czarcia miotła*” – jest to zmiana rozrostu drzewa (http://pl.wikipedia.org/wiki/Czarcia_miotła) ; podawano ją ludziom i zwierzętom, aby szybko rosły
- Motyw korzeni

MITY DRZEWA RODOWEGO

Ciekawe jest *drzewo Jessego* – wyobrażenie drzewa genealogicznego Chrystusa – częsty motyw w sztuce, na przykładzie: malowidło ścienne (Katedra w Toruniu, ok. 1380 – 1390), gdzie u podnóża znajduje się Jesse w pozycji leżącej. Jest to zarazem drzewo (życia stoją na nim aniołowie i święci), jak i drzewo Chrystusa.

MITY...

Kostur - św. *Krzysztof* [gr. Christo-phoros – „noszący Chrystusa”, „wyznający Go”]
drzeworyt niemiecki, XV wiek.

Zgodnie z podaniem był olbrzymem, który przynosił ludzi przez rzekę. Mimo swojej ogromnej siły pomagał sobie przy tym kosturem (na drzeworycie: palma), dlatego też został patronem podróżników. Związany jest z nim „mit zakwitającej gałązki”. Ogólnie kostur to wyrwany kij.

http://pl.wikipedia.org/wiki/Święty_Krzysztof

LIŚCIE

Występuje sezonowa zmiana barw – w okresie wegetacji dominuje chlorofil. W czasie jesieni jest on przekazywany do pnia, a w liściach pojawiają się karoteniny i inne, odpowiadające za kolor czerwony, żółty.

MITY: LIŚCIE DRZEWA

- Mirt zwyczajny
- Drzewo przebudzenia
- Pomnik Jana Kochanowskiego w miejscu, gdzie rośla jego lipa, Czarnolas
- *Eukaliptus camaldulensis* – liście nie dają cienia, bo układają się równolegle do padania promieni słonecznych

MITY: CIĄG DALSZY

- *Tantal*, rycina z XIX – owoc niedostępny; Syn Tantala, Pelops, został ofiarowany bogom podczas uczty, lecz bogowie poznali się na przygotowanych potrawach i przywrócili go do życia. Sam Tantal został zesłany na męki – wpędzono go Tartaru – nad jego głową rosło drzewo z owocami, jednak gdy Tantal chciał sięgnąć po owoc, gałęzie drzewa unosiły się do góry
- Owoc zakazany
- Drzewo życia i śmierci
- Krzyż – drzewo życia.
- Jakiś fragment było czytany o tym, że jakoby to bananowiec mógłby być drzewem poznania dobrego i złego
- Był też cytat, który wyjaśniał nazwę jabłoni domowej, zwaną „Kosztelą”, „kosztelą”, czy też „Kasztelą” – chodziło chyba o to, że jabłoń ta raz rodziła obficie, raz bardzo skromnie. No i razu pewnego gdzieś przyjechał ktoś i chciał tych jabłek (ponoć bardzo smaczne!). A pech chciał, że trafił na okres, kiedy to jabłek było mało. Wówczas dowiedział się, że jabłek tylko kosz, stąd nazwa.

FAKTY: TRWAŁOŚĆ DRZEWA

Dąb gromowładny jest w stanie przetrwać uderzenie piorunem.

Przykładowe pytania dotyczyły najstarszych i najwyższych drzew.

WYKŁAD 7, 01.04.2011 – Błogosławione i przeklęte

1. MANDRAGORA

- mandragora officinarum – najbardziej znana wśród roślin magicznych
- nazywano ją:
 - kirkaaja (w Grecji; czarodziejka która miała zamieniać ludzi w wieprze),
 - appolinaris (wyrocznia delficka Pytia miała wdychać liście palonej mandragory)
 - łac. homunculus , niem. atzman – człowieczek
 - jabłka miłości/ziemne/psie (owoce leżą na ziemi po dojrzeniu)
 - ziele życia i śmierci (Rumuni)
- przydomek mandragoris miała Afrodyta
- ważny afrodyzjak, środek koncepcyjny (zwiększał prawdopodobieństwo zajścia w ciążę)
- używano wyciągów z liści, owoców, usypiano nimi pacjenta podczas pierwszych operacji
- z owoców mandragory fermentowano wino
- najbardziej znaną częścią mandragory był korzeń, sok z korzeni miał znaczenie lecznicze
- Pitagoras twierdził, że mandragora ma duszę
- ceny tej rośliny były bardzo wysokie, jej pierwszym przekleństwem były falsyfikaty, wykonywano je z rozgałęzionych korzeni roślin (takich jak przestęp, pokrzyk, żeńszeń) oraz z kłączy (kosaćca i imbiru)
- rozróżniano okazy żeńskie i męskie mandragory
- w kwietniu kwitnie w ogrodzie botanicznym UW
- nadawano jej nazwę nadragula
- dusza mandragory mściła się straszliwie na każdym, kto zakłócił jej spokój (wrzeszczała, w Harrym Potterze:))
- Flawiusz: okopuje się go tak, by tylko niewielka część korzenia była ukryta pod ziemią, potem sprowadza się wygłodzonego psa, który wyrywa mandragorę i natychmiast ginie
- suszone korzenie stanowiły bardzo ważny rodzaj amuletu, nazywano je alraunami
- oprócz zapewnienia szczęścia w miłości, kukielka (alrauna): chroniła człowieka przed wrogami żelazną bronią, miała moc czynienia ludzi niewidocznymi, odpowiadała na każde pytanie, odnajdywała skarby, mnożyła pieniądze i mogła wróżyć; kukielka były w bardzo wysokich cenach
- kto nie pozbył się alrauny przed śmiercią ten trafiał do piekła; nie można było jej wręczyć w prezencie, trzeba było ją sprzedać
- mandragora była uważana za pramatkę wszystkich demonów i złych mocy, została szybko związana z czarownicami (miały się smarować przed szabatem mandragorą)
- podczas procesu Joanna d'Arc została oskarżona o posiadanie alrauny, od razu uznano ją za czarownicę, to posłużyło m.in. za dowód pozwalający na spalenie jej na stosie
- związki z czarną magią przynosiły mandragorze złą sławę
- była często wykorzystywana w literaturze („Romeo i Julia”, „Antoniusz i Kleopatra” Szekspira, „Tyrtej” Norwida, ludowa pieśń rumuńska)
- mandragora czasem przedstawiana jako femme fatale (meksykański komiks)
- zawiera alkaloidy – wpływ na ośrodkowy układ nerwowy, atropina i inne, dają halucynacje o zabarwieniu erotycznym i wrażenie unoszenia się nad ziemią (czarownice!)
- jest rośliną silnie trująca, nie używa się jej obecnie, nie znajdziemy jej w aptekach, pozostała legendą; na arabskich bazarach czasem jest sprzedawana, ale mogą to być falsyfikaty

2. KAKAOWIEC (*theobroma cacao*)

- także zawierają alkaloidy, jak kofeina (wcale nie małe ilości)
- bezpośrednio na pniu pojawiają się kwiaty i owoce (*cauliflora*, *caulicarpia*)
- uprawiane w Ameryce Południowej, Środkowej
- uważa się, że Olmekowie udomowili kakowiec (niziny zatoki meksykańskich – 1500 lat p.n.e, zniknęli ok. 400 r. p.n.e., nie zostawili żadnych zapisków, ich spadkobiercami byli Majowie, którzy z wielkim szacunkiem odnosili się do Olmeków, przybyli nad zatokę meksykańską ok. 1000 lat p.n.e.)
- Majowie:
 - Majowie znali kakao, bardzo cenili sobie piankę powstającą na kakao (napoju z nasion kakaowca; wielokrotnie przelewano je, żeby uzyskać piankę)
 - kakao pito na zimno i przyprawiano na ostro (chilli, wanilia, miód, kukurydza, kwiat ucho i inne przyprawy, współcześnie cukier trzcinowy)
 - obrazki przedstawiające bogów Majów skrapiających kakao własną krwią oraz kobietę przelewającą kakao
 - ok. 800 r.n.e nastąpił zmierzch Majów, ale przetrwali niektórzy, mieli zajmować się handlem kakao
- Aztekowie:
 - Aztekowie nazywali kakaowiec drzewem kakaowym
 - również pili kakao na zimno i na ostro (używali też płatków mangolii, ubożsi dosypywali nasiona puchowca)
 - obrazek przedstawiający Azteków przyrządzających czekoladę
 - Aztekowie używali nasion kakaowca także jako pieniądza (były w miarę podzielne idługie)
 - ludy podbite przez Azteków składały daninę w postaci nasion (była to substancja bardzo droga, znana wojownikom albo królom)
 - ofiarę składano w postaci kakaowca a czasem w postaci serca wykrojonego ofierze
- 1502 r. – czwarta wyprawa Kolumba, po raz pierwszy Europejczycy zetknęli się z kakao na wyspie Guanaja (kakao jako pieniądz)
- Europejczycy na początku byli zniesmaczeni kakaem na zimno i na ostro
- 1575 r. „*Historia del muondo nuovo*” – „kakao wydawało mi się napojem bardziej zdatnym dla świń a nie dla ludzi”, ale szybko się przekonali, stało się napojem elitarnym; dość szybko w Europie kakao stało się symbolem bogactwa
- narożnik kamienicy St. Gallen (bogaty kupiec i kakao; też na arrasach wawelskich)
- chocholadata w Walencji; do Europy czekolada trafiła w 1544 r., po raz pierwszy do króla hiszpańskiego Filipa II dostarczyła ją delegacja Majów
- Francesco Redi wymyślił sposób aromatyzowania czekolady jaśminem (ale był źle nastawiony do czekolady)
- czy picie czekolady łamie post? – dyskusja, w którą zaangażował się sam papież; Klemens VIII i Pius V zdecydowali, że czekolada łamie post, nawet jeśli zostanie zrobiona na wodzie (uważano, że działała trochę jak afrodyzjak)
- afrodyzjakalne działanie kakao/czekolady było wielokrotnie potwierdzone
- ale św. Róża z Limy czekoladę dostała od anioła zgodnie z legendą (czekolada może służyć jako argument w dyskusji natury religijnej:))
- zabroniono pić czekolady w zakonach (podobno wielu zakonników zrezygnowało)
- zamorskie pochodzenie kakao stwarzało otoczkę tajemnicy

- 1648 r. – biskup został otruty trucizną dodaną do czekolady (wcześniej nałożył ekskomunikę na kobiety pijące czekoladę w kościele)
- 1701 r. – przywieziono sztabki złota w czekoladzie dla jezuitów w Hiszpanii (nie przyznali się do tego, twierdzili, że nic o tym nie wiedzieli)
- zgubne skutki spożywania czekolady: otyłość, próchnia zębów, migrena (podobno zawiera tyraminę), trądzik, uczulenia, zatwardzenia
- historia obróbki czekolady:
 - Indianie pili ją na zimno i ostro (poza tym czekolada nie mieszała się tak dobrze)
 - w 1828 r. holenderski chemik van Houten opatentował prasę, która oddzielała makiuchy i masło kakaowe (tłuszcz, używany w najlepszych czekoladach i w kremach) – ważne dla rozwoju produkcji czekolady, dzięki temu lepiej mieszało się kakao
 - proces technicznej obróbki nasion kakaowca bardzo przyspieszył
 - 1847 r. firma Frey'ów – produkcja pierwszej czekolady i bombonierki itd.
 - Cadbury zaopatrywali w czekoladę samą królową Wiktorię
 - Henri Nestle – wynalazł mleko w proszku; kakao w proszku też wymyślono w XIX w
 - Rodolphe Lindt – wynalazł w XIX w. konszowanie (specjalne mieszanie masy czekoladowej).
 - pierwsza tabliczka czekolady mlecznej powstała w XIX w.
- plakaty, opakowania czekolady (np. propagandowe – ruskie), kakao owsiane Wedla (skorzenie jedzenia z pawiem:))
- wyroby czekoladopodobne, nadal są produkowane, zawierały 20% kakao zamiast 80%

3. KAWA – *Coffea arabica* (*coffea liberica* – drugi gatunek, pod względem znaczenia)

- jadalną częścią są nasiona
- początkowo kawę spożywano jako pożywienie stałe (sproszkowane owoce mieszano z tłuszczem zwierzęcym – takie kule kawowe są do dziś spożywane w Afryce)
- wino kawowe otrzymywano z owoców kawy zalanych wodą (fermentacja)
- około 1000 r. pito zasuszone owoce kawy wrzucone do wody
- od 1200 r. zalewano owoce wrzątkiem, a potem przypadkiem odkryto że prażone dają wspaniały aromat
- legendarni odkrywcy kawy:
 - derwisz Omar (w porcie Mokka umierał z głodu)
 - pasterz kóz Kaldi (po zjedzeniu owoców z drzewa okazało się, że działają pobudzająco nie tylko na kozy, ale też na pasterza)
- w Brazylii oczyszczano świeżą kawę z liści i gałązek
- prawdopodobnie już w XV w. uprawiano kawę
- do Europy kawa trafiła w XVI, XVII w. (to nie jest jasne, mogła trafić z dwóch stron)
- chrześcijanie odnosili się na początku nieufnie do tej substancji; Klemens VIII powołał konsylium i poświęcił cały kociołek, bo okazało się, że mu bardzo smakuje
- kawiarnie:
 - pierwsza kawiarnia na świecie powstała w Mekce, została otwarta w XV w.; w 1511r. w Mekce wydano zakaz picia kawy, gdyż zbierali się przy niej przeciwni ówczesnej władzy
 - w 1550 r. otworzono pierwszą publiczną kawiarnię w Stambule (Turcy Osmańscy)
 - szybko ją zamknięto z powodów takich jw.
 - w 1615 r. kawa trafiła do Wenecji, bardzo znana i droga Cafe Florian

- 1624 r. – pierwsza kawiarnia w Europie
- kawiarnia Cafe Pedrocchi w Padwie – jedna z najstarszych włoskich kawiarni
- 1599 r. – kawę sprowadzono do Wielkiej Brytanii, pierwsze kawiarnie: 1650 r. w Oksfordzie, 1652 r. w Londynie
- do Francji też sprowadzona w podobnym okresie; w 1664 r. Ludwik XIV wprowadził obyczaj picia kawy na dworze – kawa stała się napojem elit (podobnie w Turcji)
- w Europie Środkowej Polak Kulszycki (Kolszycki) przyczynił się do rozpowszechnienia kawy, w 1683 r. otworzył w Wiedniu pierwszą kawiarnię (z czekoladą i kawą; parzenie kawy po wiedeńsku); Kulszycki brał udział w odsieczy wiedeńskiej, a jako trofeum wojenne wybrał sobie worek z kawą, dzięki czemu mógł otworzyć kawiarnię
- w drugiej połowie XVII w. powstało bardzo wiele kawiarni
- 1700 r. Polsce – pierwsza kawiarnia na ziemiach polskich (mowa o kawiarni podającej kawę w „Panu Tadeuszu”)
- 1724 r. – pierwsza kawiarnia w Warszawie, koło Ogrodu Saskiego, za Żelazną Bramą; szybko upadła, ale szybko powstawały nowe (np. kawiarnia Ziemiańska – przedwojenna Warszawa)
- kawiarnie nie były pożądanym sąsiedztwem – o właścicielach kawiarni: „Narażają oni sąsiadów na złe zapachy”
- kultowe kawiarnie w wielu miastach w Polsce, w których spotykały się elity np. u Marca, Kawiarnia Czytelnika, kawiarnia PIW (zamurowana w 1968 r.)
- Fryderyk Wielki (król, który uczestniczył w zjednoczeniu Niemiec) przekupił lekarzy, żeby przekonywali pacjentów, że kawa jest szkodliwa, a piwo nie, narzucił koncesje (pojawił się czarny rynek), zatrudnił szpiegów, na nic to się zdało
- propagacja kawy – przestępstwo w 1714 r., de Clieu (młody oficer francuskiej marynarki) zorganizował kradzież sadzonek, chciał przewieźć je na Martynikę, ponoć jedna tylko przetrwała (z trzech)
- surogat (substytut) – kawa z cykorii

4. HERBATA

- 16.12.1773 r. herbata bostońska – biali z USA przebrali się za Indian, wdarli się na pokład statków w porcie w Bostonie i wyrzucili cały ładunek brytyjskiej herbaty do wody; Amerykanie, potem ogłosili deklarację niepodległości
- herbata do tej pory jest ulubionym napojem Anglosasów, a Amerykanie wolą kawę
- trzy legendy o odkrywcy herbaty:
 - Shen-Nung (wersja chińska) – postać historyczna i legendarna, był odkrywcą wielu ziół; podobno miał przezroczyste powłoki brzuszne, zmarł eksperymentując z trawą, która niszczyła jelita; nauczył Chińczyków higieny – gotowania wody przed napiciem się; zerwał przypadkiem liść, wiatr spowodował że wpadł do wody i powstał napar; ok. 3000 lat p.n.e., stąd herba (zioło) te (chińska nazwa)
 - Bodhidharma – buddyjski mnich, który modlił się bardzo długo, w pewnym momencie poczuł się bardzo senny i odruchowo sięgnął po liść z drzewa rosnącego obok – była to herbata, rozpowszechnił jej picie wśród mnichów
 - Daruna – odpadły mu nogi po zbyt długiej modlitwie :); zawsze przedstawiany z surowym wyrazem twarzy, nie miał powiek; kiedyś przysnął, po przebudzeniu zorientował się, że utracił dużo cennego czasu na modlitwę, odciął sobie powieki, opadły one na ziemię i wyrosła z nich herbata
- 221 r. p.n.e. – pierwsza wzmianka piśmiennicza o herbacie; Chińczycy uważają, że herbata była do nich sprowadzona w III w. p.n.e. z Assamu (ale ponoć nie znali oni sposobu parzenia)

- w XV w. zaczęto pić herbatę taką jak znamy; XVI, XVII w. – w Europie
- rytuał parzenia herbaty – Japonia, nauczyli się uprawy herbaty dopiero po 1100r., mimo że znali herbatę już od ok. 900 r.
- 1610 r. – Holendrzy przywieźli herbatę z Japonii
- 1652 r. – przywieziono herbatę do Wielkiej Brytanii, razem z kawą i kakao
- na początku była bardzo droga, było wiele falsyfikatów – na każdym etapie dosypywano coś do herbaty (nawet opiłki, bo były ciężkie); herbata Earl Gray powstała prawdopodobnie na skutek oszustwa – wrzucano do herbaty skórkę bergamotki (pomarańcza bergamota), bo była dość ciężka
- Europejczycy próbowali uprawiać herbatę poza Chinami, aby uniezależnić się od tego monopolu (nad handlem opiekę miał sam cesarz chiński), w 1820 r. odnaleziono ją w Assamie (Brytyjczycy)
- Chiny i Assam – dwa miejsca pochodzenia herbaty (ponoć w Assamie nadal występuje dziko); duże plantacje cejlońskie
- herbata stała się przekleństwem dla samych Chińczyków; przed uprawami cejlońskimi cała herbata pochodziła z Chin (jedyne port w Kantonie); Chińczycy żądali za nią srebra, złota; Brytyjczycy rzucili hasło „opium za herbatę” (prawdopodobnie wymyślono je w Turcji); handel opium był w Chinach zabroniony, groziła za nie kara śmierci, ale cesarz ostatecznie zgodził się (jego władza była zagrożona i nie miał wyjścia) – uzależnienie od opium szerzyło się wśród Chińczyków w zastraszającym tempie
- zemsta Gruzina – herbata gruzińska (bardzo słabej jakości), lata 80. w Polsce
- plakaty przedwojenne, motyw wrózenia z fusów
- herbata w torebkach / kawa rozpuszczalna – karykatury

5. PRZYKŁADOWE PYTANIA

- Alrauna to: (A) maść której używały czarownice, (B) napar stosowany przez Pytię, (C) amulet wykonany z korzenia mandragory – odpowiedź (C)
- Która odpowiedź dotycząca legend odkrycia kawy jest fałszywa: (A) odkrywcą miał być derwisz Omar, który w porcie Mokka umierał z głodu, (B) Bodhidharma, (C) pasterz Kaldi, bo jego owce były bardzo pobudzone – odpowiedź (B)

WYKŁAD 8, 08.04.2011 – Rośliny w służbie idei i propagandy

1. CZYM RÓŻNI SIĘ PROPAGANDA OD PROPAGOWANIA IDEI?

- filmik z materiałem budowlanym (ociepleniowym) – główny bohater to mniszek lekarski tzn. mlecz (mniszek tworzy lepkie owocki)
- propaganda – szerzenie poglądów, idei, haseł, mające na celu pozyskanie kogoś dla jakiejś idei, akcji
- idea – myśl przewodnia itd.
- granica pomiędzy szerzeniem idei, a skutecznianiem propagandy jest bardzo płynna (zależy od natarczywości i demagogicznych argumentów)
- inne terminy: pełna indoktrynacja, środki masowego rażenia
- jak rośliny wykorzystywane są w roślinnej propagandzie?
- kodra łowicka, 1953 r.

2. MĘCZENNICA – „ZNAK OD BOGA”

- Passiflora (łac. męka + kwiat – kwiat męki Pańskiej)
- zwana też kwiatem pięciu ran
- występowała głównie w Ameryce Południowej, choć nie tylko
- misjonarze stwierdzili, że to znak od Boga, aby nawracali Indian na chrześcijaństwo, oczywiście poświęcono wiele istnień ludzkich tej idei
- symbolika (kwiat stał się symbolem męki Pańskiej): znamiona słupka – gwoździe/miecze, pylniki – pięć ran Chrystusowych, prątniczki (nieczynne pręciki, tworzą tzw. przykoronek) – korona cierniowa, dziesięć działek okwiatu – dziesięciu apostołów (tzn. płatki), liście – dłonie/włócznie oprawców, wąsy czepne – sznury którymi kępowano Chrystusa podczas biczowania
- męczennica jadalna – jej owoc to marakuja!
- uzyskiwano z nich środki lecznicze, reklamy leków (np. dla kobiet)
- Ludwik J. Kern, (wiersz „Męczennica jadalna”)

3. SŁONECZNIK ZWYCZAJNY – „CHRYSTE POZWÓL NAM IŚĆ ZA SOBĄ”

- roślina amerykańska z rodziny astrowatych, pochodzi z Ameryki Północnej
- zwana też ziołem światła (słonecznym)
- heliotropizm – kwiatostany typu koszyczek, obracają się w stronę kierunku padania światła
- „Owoce wokół kielicha wina w kartuszu” – Jan Davidsz de Heem, 1651 r.
- znak tęsknoty duszy ludzkiej do światła Bożego
- pierwsza amerykańska roślina symboliczna, modny motyw w malarstwie amerykańskim
- tłok pieczętny Jana F. Sapięhy (postać pieniacka, dwuznaczna), ok. 1735 r., Rzeczpospolita, Litwa – do odciskiwania na pieczęciach lakowych), na tłoku scena ze słonecznikiem
- problem z ukazaniem odpowiednio słonecznika i Słońca na jednym obrazie :)
- słonecznik szybko trafił na tarcze herbowe, herby
- Karol Gustaw Szwedzki miał herb z lwem na tle słonecznika, taki sztandar zdobyli Polacy w XVI w.
- helianthus annuus (od Heliosa – dziewczyna, która mimo woli ojca kochała Heliosa, została zamieniona w kwiat – to wymyślona historia, bo słonecznik poznano w Europie w XVI w...)

- w XVIII w. istniało już 7 różnych odmian słonecznika, wielu uważało słonecznik za roślinę rodzimą, zapomniano że przybyła z Ameryki Północnej
- katalogi roślin dla artystów
- witraż ze słonecznikami, ok. 1886 r.
- „Słoneczniki i malwy”, K. Hayllar, 1889 r. – kiczowate zestawienia, chińska waza, w niej słonecznik
- Sceny z legendy o św. Frideswide (XII-wieczna opowieść) – córka saksońskiego króla z Oksfordu, mieszkała w zakonie, ślubowała czystość; kiedy inny król zbrojnie najechał zakon, aby wziąć ją za żonę ona schowała się w chlewiku (tam rosły też słoneczniki); król ośleplł gdy ją odnalazł, odzyskał wzrok dopiero, gdy jej się zrzekł – słoneczników nie było w XII w. w Europie..., nieścisłość na obrazie
- Oskar Wilde jako słonecznik (karykatura z czasopisma) – barwna postać, uważał za swój symbol raczej lilie
- cykl obrazów Van Gogha ze słonecznikami
- „Dwa ucięte słoneczniki”, Vincent van Gogh, 1887 r. – symbol tragicznej przyjaźni z Paulem Gauguinem: w 1886 r. spotkał się z Gauguinem w Paryżu, ten obraz i trzy inne (przedstawiające słoneczniki) powstały pod wpływem środowiska paryskiego; zaborczy emocjonalnie Van Gogh uznał Gauguina za swój wzór, po przeniesieniu do Arles próbował sprowadzić Paula Gauguina, chciał by razem założyli tam pracownię malarską
- Vincent van Gogh: „Słoneczniki”, „Trzy słoneczniki w wazonie”, „Wazon z dwunastoma słonecznikami” (kilka obrazów), „Wazon z czternastoma słonecznikami” (kilka takich obrazów!), „Wazon z pięcioma słonecznikami” (spłonął – znamy go tylko z czarnobiałych reprodukcji)
- 10.1888 r. – Gauguin przyjechał do żółtego domku w Arles, zamieszkał z Van Goghem, 23.12.1888 r. – według relacji Gauguina, Van Gogh rzucił się na niego z brzytwą, ale nie zrobił mu krzywy, tylko sam sobie odciął ucho, zamknęli go w 1889 r. w szpitalu dla umysłowo chorych, zmarł na syfilis/padaczkę (podobnie jak Gauguin)
- „Portret Vincenta przy pracy”, 1888 r. P. Gauguin
- Van Gogh uwielbiał kolor żółty, na punkcie słońca/światła był szalony, marzył o pracowni, która łączyłaby różne specjalności, „unikunst”

4. JABŁOŃ „CESARZ WILHELM” – „NIECH ŻYJE WIELKI CESARZ WILHELM!”

- wyhodował ją Niemiec, nauczyciel z okolic Solingen; odmianę tę nazwał Wilhelm, drzewko przesłał na dwór cesarski i napisał wiersz
- wilhelmówka cesarska w Polsce

5. „NIECH KWITNIE I WZMACNIA SIĘ USTRÓJ KOLCHOZOWO – SOWCHOZOWY, KTÓRY ZRODZIŁ PRZODUJĄCĄ TEORIĘ BIOLOGICZNĄ”

- kłosa zbóż mogą „zaklinać” urodzaj
- uczestniczyły w tym też nasiona roślin uprawnych
- „Agrobiologia. Prace z dziedziny genetyki, hodowli i nasiennictwa”, T. Łysenko, 1950 r. – książka dotyczy propagandy – tok myślowy: Łysenko zwalczał wszystkie prawa dziedziczności, nie zgadzał się z prawem Malthusa (liczba ludności rośnie w tempie geometrycznym, a liczba pożywienia w tempie arytmetycznym); uważał że nie ma genetyki i niczego nie dziedziczy się
- jarowizacja – schładzanie ziarna zboża daje zboże odporne na mróz
- „Kula” Ignacy Witz, 1950 r., „Wiosna w PGR” S. Żechowski 1953 r.
- plakaty propagandowe w Polsce, np. zboża + kominy w tle (lata 70. te:)

- „chromosomy nie istnieją” – jeśli ktoś chciał robić karierę naukową na Wydziale Biologii UW musiał podpisać cyrograf!
- zestaw etykiet zapalczanych: „zwalczajcie stonkę ziemniaczaną” itp. (to Amerykanie mieli rzucać stonkę)
- przyprawy ziołowe, książka Chudzińskiego z 1955 r.
- praca w ogrodach Żeńskiej Szkoły Ogrodniczej w Dąbrowie Zduńskiej (zdjęcie)
- „uprzejmie i szybko obsługujemy ludzi pracy” – Sopoćko 1953 r., plakat
- „By kiełbasa – podhalańska, karczewska czy bydgoska różniła się nie tylko nazwą i ceną ale i smakiem”

6. BARSZCZ SOSNOWSKIEGO – „W TROSCE O KROWY”

- lata 70-80.te – durna idea
- nazwa barszcz wzięła się stąd, że robiło się z tego nalewkę (kwaśno się)
- naśladowanie tego co w ZSRR – na skutek działań propagandowych
- każdy PGR miał ją u siebie uprawiać, Instytut Hodowli i Aklimatyzacji ROślin też brał w tym udział – uznano że jest to dobry surowiec na kiszonki (miała ona podobno mało włókien), nie miała mieć wpływu na jakość mleka i zdrowia krów, łatwo aklimatyzowała się w Polsce, wysoka plenność
- dość szybko okazało się że ta roślina ma jednak wady: mała zawartość suchej masy, słabe kiełkowanie, rośnie na wilgotnej glebie (nad jeziorami, potokami; północno wschodnia Polska jest całkowicie obecnie zachwaszczona przez tę roślinę)
- zawiera związki kumarynowe (furokumaryna, pimpinelina, izopimpineline, bergapten) – człowiek nie czuje, że jest uczalany, wywołują one uczulenia i oparzenia skóry (odczuwalne nawet dopiero po kilku godzinach!)
- mogą powstać oparzenia drugiego stopnia, wielkie bąble u osób o wrażliwej skórze – skóra gwałtownie reaguje na światło, dlatego barszcz szczególnie niebezpieczny jest w czasie upałów
- trudno go zlikwidować – plakaty: trzeba zwalczać barszcz, w latach 90.
- roślina semelpatryczna (kwitnie tylko raz) – trzeba dziesiątki lat żeby ją zwalczyć, nie wyrwie jej glebozrywarka, jest niezwykle trudna do zwalczania!
- po dostaniu się do oka stanowi poważne zagrożenie dla wzroku
- trzeba pilnować żeby nie dostała się do ogródka!

7. TYTOŃ SZLACHETNY – „W TROSCE O NAS”

- reklamy: 4-8% nikotyny zawiera liść tytoniu, tytoń w papierosie zawiera tylko 3/4%nikotyny
- ograniczenia kartkowe – tytoń zamienny na słodczyce
- „Cygara pod specjalnym nadzorem”, cytat z Wprost 2005
- najsmaczniejsze cygara na Kubie skręcane są podobno na udach młodych cyganek :)

8. NIEZAPOMINAJKA – „NIE ZAPOMNIJ MNIE”

- „Nie zapomnij mnie” – A. Hughes, 1901-1902 r.
- dwie legendy:
 - o rycerzu – spacerował z bogdanką nad bagnistym brzegiem rzeki, gdzie rosły niezapominajki; wpadł w błoto, gdy tonął zawołał do ukochanej: „Nie zapomnij mnie”

- na podstawie wydarzeń biblijnych – motyw Adama i Ewy, Adam zapomniał nadać nazwę jednej roślinie, ona upomniała się o nazwę; Adam nazwał ją tak, aby nigdy o niej nie zapomnieć – niezapominajka

9. CZTEROLISTNA KONICZYNA – „SZCZĘŚCIA!”

- exlibris – (łac. ex libris – z książek) – znak własnościowy danego egzemplarza książki, najczęściej ozdobny, wykonany w technice graficznej, z imieniem i nazwiskiem właściciela księgozbioru
- symbol SLD
- koniczyna biała – łąc. Trifolium repens (3-listkowe, zdarzają się 4-listkowe, a także 5 listkowe – przynoszą nieszczęście)
- znalezienie anomalii miało przynieść szczęście
- trójlistkowe koniczyny – symbol Trójcy Świętej (np. ołtarz Wita Stwosza)

10. GATUNKI ROŚLIN CHARYZMATYCZNE

- chronione prawem, łatwo rozpoznawalne, symbolizują ochronę przyrody, zwłaszcza ochronę gatunkową
- szarotka alpejska – symbol ochrony Tatr (moda, pojawiła się w XIX w., najpierw w Alpach – chętnie strojono nimi kapelusze przez co niemal wypleniono je w Alpach, ale potem się odrodziły)
- szarotka (starano się zapobiegać wyniszczeniu, też wierszem)
- limba, cis, różanecznik (tylko jedno stanowisko w Polsce naturalnie rosnących!)
- po II wojnie światowej – rozporządzenie o ochronie gatunkowej

11. MNISZEK

- duże zastosowanie w reklamie np. serki Almette z dmuchawcami (puszyście lekki, lekkość natury), lekki kredyt
- nazwy: dmuchawiec, mniszek (głowa mnicha z tonsurą), „męska stałość”, mlec (od soku mlecznego, jest on bardzo drażniący)
- jeden spadochron to owocek
- nadaje się do symboli, exlibrisów
- „Czekając na wiatr, 1971 r.
- wiersze (np. żartobliwy o desancie spadochroniarzy)
- spada nasionkiem w dół, tak jak trzeba
- owoc niełupka dopiero przy kiełkowaniu uwalnia nasiono
- puch lotny służy do unoszenia się owoców w powietrzu (sprawia, że mogą przenosić się z wiatrem na duże odległości)
- światowa wystawa: technologie dla ochrony klimatu – na plakacie przedstawiony dmuchawiec i elektrownia wiatrowa (mieli stada ptaków jak się postawi ją źle)
- młode liście są jadalne, można je sobie zebrać na sałatkę na wiosnę!
- kwiaty wyglądają jak słońce, kojarzono ze świętami ku czci Słońca
- np. roślina używana w noc Kupały (Sobótka), do wicia wianków – święto związane z letnim przesileniem Słońca
- chrześcijański kościół stwierdził że noc Kupały to pogaństwo – nakładka kulturowa: nimb św. Jana a nie tarcza słońca ;) (dlatego można było je zbierać)

12. DĄB – „JESTEŚMY SILNI”

- dąb – symbol siły
- dąb czerwony (ostre wyciągnięte klapy), dąb szypułkowy (zaokrąglone klapy na szczytach)
- pojawia się na wielu monetach, banknotach np. chorwacka moneta
- np. na 2 groszach – dąb czerwony, gatunek amerykański, u nas rosną bardzo powszechnie i artysta pewnie go zauważył – botanicy protestowali, ale było już za późno (a człowiek ustawił się na całe życie, bo projekt monety ustawia na całe życie finansowo!)
- najlepiej widać liście na 1, 2 i 5 groszówce, na większych monetach gorzej, ale wciąż jest to dąb czerwony! przejaw amerykanizacji życia?:)
- „Niech żyją Niemcy” – K. Stauber, ok. 1930 r. – Niemcy uwielbiali dąb (i żołędzie)

13. INNE

- Kaczor Donald mści się na Hitlerze, Walt Disney Studio, 1942 r. – Donald rzuca owoc pomidora w twarz Führera
- pomidor pochodzi z Ameryki Południowej (Peru, Ekwador)
- „Nie jadaj w Europie” – Europa to antykonsumpcyjna strefa świata, cła na żywność są zaporowe; przeciętne ceny produktów rolnych są w UE o połowę wyższe niż w USA (artykuł z Wprost)
- demagogia bez końca? – rośliny transgeniczne, artykuł we Wprost; nie mamy pewności, czy stanowią one zagrożenie dla człowieka; GMO (genetic modified organism) – ma sztucznie zmodyfikowane DNA, od dawna hodowano nowe odmiany, teraz można to uzyskać dużo szybciej; takie jedzenie nie jest szkodliwe, DNA nie jest trawione przez nasz układ pokarmowy (choćby dobrze byłoby wiedzieć czy pomidorek ma gen szczura/czy nie...) – gdy takie jedzenie będzie tanie, to producenci będą ukrywać przed nami tę informację; GMO zagraża naturalnej różnorodności biologicznej i genetycznej dziko rosnących roślin, dla botaników jest to problem; podobno rośliny z genem odporności na owady są groźne dla motyli!
- „Sposób na kryzys;; – obwuwik pospolity (Kern o nim pisze w wierszu)
- „Ulubieńcy polityków” – czerwone goździki (propaganda socjalistyczna), powiedzenie kłapa-goździk-rąsia, 1 maja 1954 – plakat
- teraz w modzie są róże – róże jako emblemat Partii Labour (Wielka Brytania)
- pomarańcza a pomarańczowa rewolucja (ani czerwony ani żółty – miał symbolizować w miarę neutralność Juszczeki), symbol dynastii Orańskiej (panującej w Holandii, pomarańcze też pojawiają się w Holandii)
- 11.2003 r. – rewolucja róż, opozycjoniści weszli z różami do parlamentu
- 1974 r. – rewolucja goździków w Portugalii, pokojowe zamiary
- 2004 r. „Zieleń to życie” – wystawa ogrodnicza; światowa premiera nowych odmian powojników Clematisów, Clematis o nazwie „Lech Wałęsa”, „Polonez”, „Solidarność”, „Jerzy Popiełuszko”
- kontekst decyduje czy rośliny mają kontekst propagandowy czy nie, to ludzie je nadają!
- rośliny można zaprząć do propagowania wzniosłych idei, ale trzeba uważać, żeby nie okazały się kłamliwe

14. PYTANIA

- Proszę wybrać fałszywą odpowiedź dotyczącą barszcu Sosnowskiego (*heracleum sosnowskyi*):
 - barszcz miał być rośliną paszową

- nazwa wywodzi się od kwaśnej polewki (robionej z tej rośliny)
- negatywne oddziaływanie wynika z bardzo dużej ilości alergennego pyłku kwiatowego
← źle (to wcale nie pyłek, ale cały sok! jest alergenny)
- Legenda dotycząca niezapominajki:
 - Adam nadał jej nazwę, gdy Bóg wyjął żebro i stworzył Ewę
 - pamiątka po rycerzu, który chciał zerwać kwiat dla swojej bogdanki i utonął ← dobrze
 - Adam i Ewa po wygnaniu z raju nazwali niezapominajkę na pamiątkę minionych szczęśliwych dni

WYKŁAD 9, 15.04.2011 – Rośliny w polskich świętach

1. TOPIENIE MARZANNY

- najbardziej pogański obyczaj związany z nadejściem wiosny
- Marzanna – kukła obrzędowa; inne nazwy topionej kukły: Marzanicha śmiercicha, marzaniok, morena
- zwyczaj typowy dla południa Polski, ale rozpowszechnił się później w innych rejonach
- kukłę obnoszono w uroczystej procesji po całej wsi, a potem zanoszono ją nad rzekę/jezioro, tam podpalano; czasami odzierano ją z szat i dopiero wtedy wrzucano do wody
- pozostałość po ofiarach składanych z ludzi, mających zapewnić odradzenie się wegetacji
- zaklinanie nadejścia wiosny, wiele zabobonów: nie można było dotykać pływającej marzanny, bo uschnie ręka; trzeba było jak najszybciej odejść i nie oglądać się za siebie, bo można było się rozchorwać; potknięcie w czasie odchodzenia miało oznaczać śmierć w ciągu roku
- następnego dnia po utopieniu marzanicy przynoszono do wsi gaik zielony (czubek wiosny/świerka, przystrojony bibułkami itp.); tzw. strojenie gaiku
- od XIX w. topienie Marzanny było tylko zabawą dla dzieci; współcześnie 21 marca związany jest też z dniem wagarowicza, ale trzeba pamiętać, że daleko w przeszłości były to ofiary składane z ludzi

2. NIEDZIELA PALMOWA

- zwana też Niedzielą Kwietną/Wierzbną
- palmy nie tworzą gałązek; palma ma jeden nierozwidlony pęd – to są liście palmowe, a nie gałązki (w Biblii Tysiąclecia jest błąd!)
- święta Wielkanocne wyznacza się zgodnie z kalendarzem księżycowym – pierwsza niedziela po pierwszej wiosennej pełni księżyca
- pierwszy opisany obrzęd poświęcenia palm opisano w VII/VIII w.
- obchody Jezusa Palmowego w Tokarni – najciekawsze w Polsce
- najważniejszą częścią palmy powinna być żywa gałąź
- pierwowzorem palm jest liść palmowy
- symbol palmy – triumf (symbolika daktylowca wywodzi się z wydarzenia wjazdu Chrystusa do Jerozolimy, to Kościół nadał palmie taką symbolikę)
- w Polsce to jest zazwyczaj gałązka wierzbowa – kotka (nazwa gałązki)
- gałązki te służyły często do uskuteczniania różnych zabobonów (np. „chłostano” się palmami na szczęście mówiąc wierszyk)
- kotki miały znaczenie magiczne, dawano je np. krowom (czasami nazywa się je bagniatkami, miały leczyć choroby gardła); wkładano je do gniazd ptaków, do uli, do sieci, w które łowiono ryby, pod lemiesz
- powszechnie jedzono bagniatka zapewniając sobie w ten sposób zdrowe gardło i głowę
- palmy przechowywano najczęściej za świętymi obrazami, jako magiczny przedmiot mający zapewnić w domu dobrobyt
- bukszpan zwyczajny – kolejny tradycyjny składnik palm (często też borówka, bluszcz, czarnica – czarna jagoda, barwinek, żywotnik czyli tuja, cis); bukszpan i żywotnik są obcego pochodzenia (bukspan – śródziemnomorski)
- zimozielone rośliny symbolizowały życie wieczne
- z czego składały się tradycyjne palmy wielkanocne?

- tradycyjne palmy kurpiowskie np.: wierzba, borówka brusznica („borówka czerwona”), sosna zwyczajna, widłak (jałowcowaty? – są w Polsce pod ścisłą ochroną!), borówka czarna („czarna jagoda”)
- palmy współczesne np.: jęczmień zwyczajny, kocanki ogrodowe (nieśmiertelniki), kocanki piaskowe (Australia), krwawnik pospolity, owies zwyczajny, pszenżyto (mieszaniec żyta zwyczajnego i pszenicy), tymotka łąkowa, wierzba, włośnica ber (Azja), trzcina pospolita, trzcinnik piaskowy, złociszek oskrzydłony (Australia), żyto zwyczajne – nie będzie o to szczegółowych pytań
- zarodnik widłaka, żeby rozwinąć się w zieloną roślinę potrzebuje minimum 15 lat, zerwanie raz spowoduje że już się nie ukorzeni
- dawniej kolorowe kwiatuszki były wykonywane z bibuły

3. WIELKANOC

- w Wielką Sobotę święcono wodę, ogień, ciernie i pokarmy
- stół przygotowywano wcześniej i w sobotę przychodził ksiądz do domu i święcił
- co powinno być w koszyku: jajko (odradzające się życie), sól („sól ziemi”, czystość, uświęcenie – jest przeciwbakteryjna), chleb, mięsa, wędliny, chrzan (np. kawałek korzenia lub naczynko), ozdoby (zajączki, kurczaczki itp.)
- koszyki są ozdabiane bukszpanem, borówką, gałązkami wierzbowymi
- „Rok polski z życia, tradycji i pieśni” Z. Gloger – ciekawa lektura
- pisanki związane ze zmartwychwstaniem Chrystusa; legenda: Maria Magdalena jak zobaczyła zmartwychwstałego Chrystusa, to pobiegła do domu, aby wszystkim o tym oznajmić, zobaczyła, że wszystkie jajka zabarwiły się na czerwono na znak radości ze zmartwychwstania – właśnie te jajka rozdawała Apostołom mówiąc im o tej dobrej nowinie (kraszanki – barwione jajka); gdy apostołowie je dostawali cudownie zamieniały się w ptaki i oświadczały, że Chrystus zmartwychwstał
- Sumerowie, 3000 lat p.n.e. – pierwsze barwione jajka, w Polsce, X w. pod Wrocławiem i Opolem (wzory solarne, często swastyki, drzewka życia – w centrum drzewo, po dwóch stronach zwierzęta, archaiczny motyw drzewa życia)
- technika kroszonka (drapane, Opolszczyzna), pisanka jednobarwna (Białostoczczyzna, Kurpie, Lubelszczyzna), pisanka wielobarwna (Białostoczczyzna), owijanka (Kurpie), oklejanka (okolice Łowicza), technika mieszana, jajko drutowane (Słowacja), wzory naklejane z taśm ozdobnych (Słowacja)
- technika batikowa – kolejne naładowanie wosku i zanurzanie w barwniku
- Muzeum Etnograficzne – warsztaty malowania pisanek, kiermasze ludowe
- jajka, mające straciły obecnie symbole religijne – przemiana obyczajów związanych ze świętami
- zajac – typowe szatańskie zwierzę, podejrzewane o jurność, grzeszność
- „Zabawa w pisanki” Julian Fałat
- wałanka – stukanie jajek o siebie, wygrywał ten, którego jajko się nie stukło (czasami były gotowane)
- w niektórych regionach Polski dawało się jajka dzieciom „na zajączka” – ukrywało się je w ogrodzie i dzieci szukały prezentów (też jajka z czekolady)
- pisanki zanosilo się też na cmentarz i zostawiało na grobach (czasami zakopywano w pobliżu), na cmentarzu prawosławnym do dziś można to zobaczyć (miały przypominać zmarłym o idei zmartwychwstania)

- „Śmigus-Dyngus” (zabawa ludyczna) – miało to być polewanie wodą i smaganie gałązkami (mycie, pranie), druga część obyczaju to Dyngus niem. dingen (kupować, wykupywać) – trzeba było się wykupić za pomocą świątecznych darów (każda dziewczyna musiała być oblana, można było się wykupić kraszankami albo ciastem)
- są też zwyczaje poważne, religijne, tragiczne
- motyw męczeństwa i śmierci Chrystusa – atrybutem męki Pańskiej była i jest korona cierniowa:
 - w Polsce wykonuje się ją najczęściej z gałązek tarniny (jest ciernistym krzywem), ale takich roślin jest bardzo dużo
 - w Ziemi Świętej występuje ponad 70 gatunków ciernistych roślin (ponad 20 wymienianych jest w Biblii; w rzeczywistości to musiał być jakiś chwast powszechnie rosnący w Ziemi Świętej)
 - dwukolczak ciernisty – mają po dwa ciernie jeden zagięty a drugi wyrpostowany, talerzykowate owoce, pospolity w Grecji (tam uznaje się tę roślinę za prototyp korony cierniowej)
 - różnica pomiędzy kolcem (wytwór skórki, łatwo go odłamiemy), a cierniem – zwykle kłują pędy boczne (np. jak u akacji, tego nie można łatwo wyrwać, ma wiązkę przewodzącą w środku i mocno trzyma się gałęzi)
 - Sarcopoterium spinosum – cierniami są pędy boczne (kępy wielkości wrzosu, śródziemnomorze wschodnie, typowe np. w Grecji)
 - głożyna (Zizyphus lotus) – według Lotofagów, owoc dający zapomnienie, nieduży krzew (pojawia się w „Odysei” Homera)
 - głożyna (żozoba, Zizyphus spina-christi) – najbardziej prawdopodobny gatunek, który posłużył do korony cierniowej, owoce mączyste, jadalne jabłuszka
 - kolce miały symbolizować hańbę
 - „Zdjęcie z Krzyża” – Ołtarz Mariacki Wita Stwosza
 - historia korony cierniowej – powszechnie uważa się, że znajduje się na ternie katedry Notre Dame w Paryżu, nie wiadomo kto ze świadków ukrzyżowania miał ją zabrać i ukryć; była w Jerozolimie, potem u Karola Wielkiego (a w każdym mieście, gdzie odbywała się peregrynacja, wrywano z niej ciernie), potem w Kontantynopolu (tam cesarz zastawił ją za długi), król Francji Ludwik IX Święty ją wykupił, w 1209 r. przesłano ją do Paryża, po Rewolucji Francuskiej przeniesiono ją do katedry Notre Dame; rozprawiane są tylko zdjęcia relikwiarza z koroną cierniową
 - ciernie znajdują się w Pizie, Trevilli i w Notre Dame, oglądał je Linneusz (wymyślił nowoczesne nazewnictwo w botanice), stwierdził, że to jest głożyna (Zizyphus spina-christi)
 - korona była nie wiankiem, a mitrą (czapą); układ cierni na Całunie Turyńskim wskazuje na Sarcopoterium spinosum
- Całun Turyński:
 - atrybut męki Pańskiej – płótno, którym Chrystus miał być przykryty (i na nim położony)
 - wizerunek miał powstać po złożeniu do grobu i w czasie procesu zmartwychwstania, nie wiadomo, czy jest on prawdziwy, czy to ślady krwi Chrystusa
 - wymiary: 4,36m x 1,10m, płótno wykonane jest splotem jodełkowym, znaleziono tam włókienka bawełny (na tych krosnach tkano prawdopodobnie wcześniej bawełniane płótno)
 - płótno przeżyło co najmniej dwa pożary (siostry klaryski wykonały dwa cery – na złożeniach płótna, w XVI w.); uszkodzenia płótna są znaczące: uszkodzenia spowodowane kroplą roztopionego metalu, nadpalenia, łaty z jaśniejszego materiału, zacieki

- powstałe podczas gaszenia pożaru, linie złożenia płótna (bardziej brudne i uszkodzone) – pozostało to nie bez znaczenia dla dalszych badań
- badania prowadzono od lat 70. XX wieku
 - Max Frei – kryminolog z Zurichu, zastosował pyłkową metodę badania, przykładał taśmę klejącą i badał ziarna pyłku zebrane na tej taśmie; mogą one spokojnie przetrwać tysiące lat w dobrych warunkach klimatycznych; zidentyfikował 76 rodzajów roślin, większość typowe dla okolic Jerozolimy (tamaryszek, sodówka, artemizja) i pustynnych rejonów Palestyny; nie da się odtworzyć kolejności, w jakiej pyłki się osadzały; ponad połowa to rośliny zoogamiczne (zapyłane przez zwierzęta, możliwe że część z nich pochodziła z kwiatów złożonych na całunie)
 - badania przy użyciu izotopu węgla C14 (powstaje pod wpływem promieniowania kosmicznego, wysoko, jest go bardzo mało, jest promieniotwórczy, rozpada się z określoną szybkością) – rośliny prowadząc fotosyntezę pobierają też ten węgiel, proporcje między C14 i C12 początkowo w roślinach są takie same jak w powietrzu, kiedy roślina ginie, to węgiel C14 się rozkłada (rozkład połowiczny), po 5568 latach rozpada się połowa węgla C14 i robi się z niego węgiel C12, to rozpada się połowicznie przez kolejne 5568 lat. Badanie ile jest węgla C14 w stosunku do węgla C12 na płótnie daje nam informację o tym, kiedy powstał całun. Stwierdzono, że powstał on w latach 1260-1390 (niektórzy twierdzą, że próbkę pobrano z łąki lub że pod wpływem pożarów coś się zmieniło)

4. ŚWIĘTO ZESŁANIA DUCHA ŚWIĘTEGO = ZIELONE ŚWIĄTKI

- zakończenie obchodów świąt Wielkiej Nocy, 7 tygodni później
- zielone gałęzie – symbol, służyły do przystrajania, głównie tatarak:
 - podłogę wyściełano tatarakiem zwyczajnym (*Ascorus calamus*) – roślina zadomowiona w Polsce, wodna, ale obca, pochodzi z Azji Wschodniej, do nas mogła trafić w raz z koczowniczymi hordami (np. tatarskimi zajazdami, mieli oni go stosować jako roślina lecznicza), do Europy Zachodniej, trafiła w XVI w.
 - legendy: Karol Kluzjusz – otrzymał tatarak w Konstantynopolu i zawiózł go do Wiednia; mieszkaniec Pragi dostał go od sułtana
 - nalewki, likiery, kandyzowane lodygi i kłącza stosowane są nadal w przemyśle cukierniczym; ponadto w przemyśle perfumeryjnym i kosmetycznym
 - w Polsce roślina była prawdopodobnie już w średniowieczu
 - jest to roślina dwupienna (osobno osobniki męskie i żeńskie, w Europie rozpowszechniły się tylko żeńskie, w związku z tym tatarak rozmnaża się w Europie tylko za pomocą kłączy, a nie płciowo)

5. ŚWIĘTO BOŻEGO CIAŁA

- drugi czwartek po Zielonych Świątkach – święto ku czci Eucharystii
- ustanowione w XIII w., Juliannie ukazała się hostia splamiona krwią
- w diecezji krakowskiej w 1320 r. wprowadzono procesje (jedne z najpiękniejszych w Europie), rozpowszechniły się 100 lat później
- Spycymierz, łódzkie – kwietne dywany, około 1km długości, przy ołtarzach lekko się rozszerzają (każdy gospodarz dba, aby na wysokości jego domu dywan był najpiękniejszy)
- bielanki rzucają płatki przed księdza, który niesie hostię
- Benalmadena k. Malagi (Hiszpania) – podobne dywany kwietne, ta sama tradycja, procesje Bożego Ciała
- święci się wianki ciasno utkane z ziół i kwiatów (rozchodnik, macierzanki – rośliny lecznicze), ich liczba powinna być nieparzysta, a każdy wianek zrobiony z innego gatunku

roślin; takie wianki po poświęceniu zostawiano w kościele na całą oktawę Bożego Ciała, a potem po zabraniu do domu pełniły funkcje magiczne, miały zapobiegać urokowi czarownic itp.), kładziono wianki w bruzdy oranych pól z wierszykiem (zamawianie dobrych plonów)

6. SOBÓTKA = NOC ŚWIĘTOJAŃSKA

- noc z 23 na 24 czerwca, niezwykle pogańskie obchody (podobnie jak Marzanna); skacze się przez ogień, plecie się wianki, które puszcza się na wodę, szuka się kwiatu paproci
- zwane też Kupalnockami, od bożka Kupały (bożka słonecznego)
- rytuały agrarne, związek prac polowych ze świętami (np. wiązano węzły na rosnącym czosnku i szczypiorze)
- kwiaty solarne – robiono bukiety z kwiatów wyglądających jak Słońce np. mniszka (Taraxacum), dziurawca (ziele świętojańskie), rumianu, rumianku, arniki górskiej (roślina chroniona, robi się z niej maść arnikową), jaskrów
- pszeniec gajowy *Melampyrum nemorosum*, fiołek trójbarwny (ma jasne i ciemne płatki)
- na Mazowszu śpiewano piosenkę „Moja matulu, moja Kochana, przygoda mi się stała. . .”
- pogańskie obyczaje związane z płodnością
- kościół katoliki próbował nałożyć naładkę znaczeniową – nimb św. Jana

7. MATKI BOSKIEJ ZIELNEJ = WNIEBOWZIĘCIE NMP, 15.08

- jest to święto polskie
- motyw związany z pogrzebem NMP: 3 dni po pogrzebie NMP Apostołowie nie znaleźli jej ciała w grobie, tylko nieprzebrane ilości pięknie kwitnących kwiatów (lili i róż przede wszystkim; pięknie pachnące kwiaty miały mieć nadprzyrodzone pochodzenie, piękne kwiaty były stworzone po to, żeby napominać ludzi o przymiotach Chrystusa, Matki Boskiej i Świętych)
- do dziś atrybutami tych świąt są lilie i róże
- uroczyste pogrzeby Matki Boskiej np. w Kalwarii Zebrzydowskiej
- święcenie płodów ziemi – często łączy się z dożynkami
- żniwa – ważny moment w życiu wsi, zboże trzeba było zebrać przed deszczami
- do dziś święci się zioła lecznicze lub rośliny z własnego ogródka, jabłuszka na patyku, makówki, dalie, mieczyki
- korona żniwna na głowie (z łukami nad głową), noszona przez przodowników żniwiarzy, to oni byli najważniejszymi postaciami Dożynek; na początku orszaku żniwiarzy szli najlepsi mężczyźni i kobiety, które najszybciej zierały zboże i wiązały snopki
- Dożynki składały się z kilku części, najpierw miały miejsce obchody związane z ostatnimi niezżętymi jeszcze ziarnami zbóż
- oboranie przepiórki (mogły się chować w ostatnich kępach zbóż) – żniwiarze ciągneli żniwiarki wokół ostatniej grupy źdźbeł/zboża (trzymając za nogi i głowę) :
- ostatnie źdźbła wkładano do wieńców żniwnych, albo zostawiano jako ofiary dla duchów zmarłych
- wicie wieńców – wiły je przodownice, najlepsze żniwiarki; noszono je na głowie; w różnych rejonach wieńce wyglądały różnie np.:
 - np. korona węgierska, najczęściej z 4 związanych na górze pałaków
 - w poznańskim pleciono 6 małych wieńców (z różnych zbóż itp.)
 - na ziemi sądeckiej wielkie koła, czasami snopek zboża (ozdobiony jarzębiną, kwiatami)

- sierp – symbol pracy na roli
- orszak dożynkowy (najlepszych żniwiarzy z wieńcami na głowach) – szedł poświęcić wieńce, a potem zanieść je dziedzicowi, ten nagradzał najlepszych żenców, karmił, wychwalał żniwiarzy
- potem odbywała się zabawa ludowa – tańce, muzyka, śpiewanie
- dawniej odbiorcą płodów był dziedzic/ksiądz/najbogatszy gospodarz, potem w latach 70. wieńce składano lokalnemu włodarzowi (np. pierwszemu sekretarzowi); władza ludowa starała się zastąpić święto Wniebowzięcia dożynkami np. na stadionie 10-lecia (ogólnopolskie)
- chleb dożynkowy – pieczywo rytualne

8. ŚWIĘTA BOŻEGO NARODZENIA

- choinka – najważniejszy atrybut roślinny (młoda tradycja, w Niemczech znana w XV wieku, ale do XVIII znana tylko dla magnaterii) – rozpowszechniła się na skutek m.in. wojen napoleońskich
- motywy choinkowe na kartkach świątecznych
- choinka pojawiła się na ziemiach polskich w XIX w. (na zachodzie), w pozostałych rejonach dopiero w okresie międzywojennym
- kościół katolicki przejął roślinę i uznał ją jako symbol drzewa wiadomości dobrego i złego
- zielona choinka – nadzieja na życie wieczne; lampki na choince – światło Chrystusa; kolorowe choinki, aniołki, świeczki (częste zarzewie pożarów)
- choinka powinna być kiczowata, z zabawkami, które się wykonało samemu
- kupowanie choinki (ojciec z synem wieźle choinkę na sankach)
- choinka była miejscem, gdzie kładło się dzieciom książki w prezencie
- choinka Millennium w Warszawie w 2005 r., 72 m, 180 ton
- przed choinkami były w Polsce podłaźniki – szczyty sosny/świerku/koła obłożone iglastymi gałązkami (wieszane zwykle u powały)
- nazwy (na południu, południowym-wschodzie: podłaźnik, podłaźniczek, jutka, wiecha, sad, rajske drzewko, boże drzewko)
- wieszano orzechy (symbol zdrowia i płodności; afrodyzjak), bibułkowe zabawki, ozdoby wykoane z opłatków, czerwone jabłuszka
- obyczaj ścinania w dzień wigilii podłaźnika, kto pierwszy przyniósł podłaźnik we wsi, temu pierwszemu schodziło zboże (zamawianie dobrych plonów)
- symbol miłosny – jeśli kawaler sięgnął po jabłko z podłaźnika, to znaczyło, że ma poważne plany wobec dziewczyny; jeśli ona mu na zerwanie jabłka pozwoliła, to znaczyło, że zgadza się
- jeśli podłaźnik szybko usychał to oznaczało to nieurodzaj i problemy z bydłem
- inne zabobony np. magia związana z duchami (powroty dusz przodków) – po jedzeniu kutii nie oblizywało się łyżek, zostawiano brudne naczynia, wierzono, że dusze przodków zlizywały resztki; sianko było też podobno kładzione dla wygody duchów, żeby mogły się położyć
- na wschodzie zostawiano naczynie z pokarmami dla umarłych
- opłatek – pieczywo obrzędowe, typowe polskie, znane nawet od XVII w. być może; niekultywowano tego zwyczaju długo w zachodniej polsce (tam dopiero na początku XX w.)

- wypieka się je z mąki i wody, znane od ok. IX w., wcześniej dzielono się chlebem
- formy do pieczenia opłatków
- w niektórych rejonach w Polsce produkuje się kolorowe opłatki, przeznaczone dla zwierząt: dla bydła żółte (tłuste mleko – dużo masła), dla koni czerwone (miały chronić przed zozłami – złymi duchami, które powodowały kołtuny na końskich grzywach)
- „światy z opłatków” – przestrzenne ozdoby z opłatków, wyłącznie w Polsce są wykonywane; kule z opłatków – symbol globu ziemskiego pod władaniem Chrystusa (cięte kwawki opłatka, czasami klejone śliną), światy przestrzenne wieszano u powały, a płaskie na podłaznikach
- wigila ze snopami zbóż – zwyczaj związane ze snopami zboża, słomy i roślin leczniczych:
 - drzewa na urodzaj wiązano słomą
 - ze słomy wyciągniętej spod obrusa wrócono (zielona – w Zapusty przywdzieje ślubny wianek; zwiędła – trzeba będzie poczekać na ślub; żółta – stara panna)
 - liczone ziarna w kłosach (do pary – małżeństwo rychłe; rozdzielony kłos – ciekawe, skomplikowane życie; długie mocne źdźbło – długie życie)
- najnowszym atrybutem świąt Bożego Narodzenia jest gwiazda betlejemka
 - właściwa nazwa: „wilczomlec nadobny” (*Euphorbia pulcherrima* = *Poinsettia* p.)
 - nie ma ona nic wspólnego ze świętami (tylko porę kwitnienia)
 - jedna kulka żółta jest kwiatostanem, otoczone są czerwonymi liśćmi, gdyż górne liście nabierają czerwonego koloru (czasem kremowego/różowego) – służą do zwabiania ptaków, bo to one głównie zapylają te rośliny
- ostrokrzew kolczasy *Ilex aquifolium* – czerwone jagódki, występuje w klimacie oceanicznym z łagodną zimą, u nas z trudem wytrzymuje w niektórych ogrodach (popularny w USA)
- jemiola pospolita *Viscum album*:
 - ważny atrybut świąt Bożego Narodzenia
 - obyczaj całowania się pod jemiolą – pozostałość po celtyckich orgiach (inni twierdzą, że to efekt tego, że jemiola jest zimozielona z ładnymi jagódkami i ozdabiono nią domy; znana od co najmniej XVII w. w Anglii)
 - mit o Baldurze (Baldrze) – piękny mądry bóg jasności, syn Odyna (bóg nordycki), całe życie co noc śniła mu się jego śmierć; jego matka chciała odebrać od wszystkich żywych istot obietnicę, że nie zrobią krzywdę Baldurowi; zapomniała tylko o jemioli (nieciekawa, mała roślina) – błąd, dowiedział się o tym największy przeciwnik Odyna, pewien złośliwy bóg; włożył on w ręce niewidomego brata Baldura strzałę wystrugowaną z gałązki jemioli; w Baldura rzucono różnymi rzeczami bo i tak nic mu nie mogło się stać – okazało się, że jemiola zabiła go; owoce jemioli – lzy żony Baldura, która rzuciła się na stos, gdzie było palone jego ciało (był bogiem?)
 - jemiola jest dwupienna (samce i samice), liście są zawsze po dwa – symbolizuje gwiazdozbiór Bliźniąt; białawe owoce jemioli miały być symbolem jąder ;) (ścinanie jemioli – kastracja dębu; w mitologii – Uranos przez Kronosa)
 - Eneasza miał z polecenia wieszczki Sybilli odnaleźć mityczną gałąź, która oświeci mu zejście do podziemi (Hadesu) – była to złota gałązka jemioli
 - zbiór jemioli był otoczony całą siatką rytuałów
 - najświętsza była jemiola rosnąca na dębie
 - wierzone, że dusza przenosi się do jemioli
 - termin zbioru był konkretnie wyznaczany np. w Italii – pierwszy dzień po pełni księżyca, u druidów – szósty; Grecja – przesilenie letnie (wtedy ludzie nie rzucają cienia)

- w Skandynawii przesilenie letnie było dniem poświęconym Baldurowi
- jemiola była czysta, bo nie miała kontaktu z ziemią
- „Dawni Byrtowie pod drzewem świętego dębu”
- do zbierania jemioli należało użyć czystego sierpa; gałązki zbierano w białe płótno – tak żeby nie dotknęły ziemi
- leczyła epilepsję (drgawki i upadek na ziemię) – chroniła człowieka przed upadkiem na zimie, gdy posiadano ją w kieszeni
- w Polsce w 1584 pierwsza wzmianka: jemiola na topolach – obyczaj ten wrócił do nas okrężną drogą (obuchem siekiery ucinano ją; także nie mogła upaść na ziemię); chroniła przed piorunami, przed pożarem, miała leczyć wszelkie choroby,
- żółty kolor zeschniętej jemioli miał symbolizować skarb (jemiola odnajdywała skarby, była afrodyzjakiem, talizmanem odstraszającym złe duchy, miała zapewniać płodność – do dziś w Japonii niektórzy jedzą)
- Szekspir pisze o jemiole, myślał, że owoce są trujące (a nie są)
- na terenie Polski nie występuje jemiola na rodzimych gatunkach dębu; na dębach czasami występuje gązownik europejski (głównie na południu Europy; półpasożyt, który nie jest zimozielony; nie można go było mylić z dębem; w łagodniejszym oceanicznym klimacie czasami występuje)
- kiełkowanie jemioli wygląda dziwnie – tworzy się ssawka, która wrasta w ciało żywiciela; czasami zdarza się że wyrastają dwie ssawki
- przez pierwszy rok wystają tylko liście, co roku wyrasta jeden węzeł, można mniej więcej stwierdzić, jaki jest wiek jemioli
- owoce jemioli są chętnie zjadane przez ptaki (występują zimą!), ale nasiona są bardzo odporne na działanie soków trawiennych
- jemiola podkrada tylko wodę i sole mineralne od żywiciela, jest półpasożytem(!); jest zdolna do fotosyntezy!
- ptakami które roznoszą nasiona jemioli są jemiołuszki (a także drozdy) – to one rozpowszechniają ją, roznoszą po bliższych i dalszych drzewach; swój oblepiony dziób wycierają o inne drzewa (jemiola jest lepka; ptaki czyszczą dziób o gałąź, dodatkowo ją kalecząc i ułatwiając wrośnięcie jemioli)
- noworoczne pieczywo obrzędowe:
 - nowe latko (pasterz/myśliwy/gospodarz + figurki zwierząt)
 - byski (stworzunka)
 - miały zapewnić urodzaj, pomyślność w nowym roku
 - wypiekano je podczas Wigilii albo w Trzech Króli na Kurpiach

9. PODUSMOWANIE I PYTANIA

- obyczaje zmieniają się w skali wieków
- popularne obyczaje są stosunkowo młode, nie znamy już snopów na wigilię, pełnego znaczenia Śmigusa-Dyngusa i Marzanny
- Zaznacz fałszywą odpowiedź odnoszącą się do magii jemioli:
 - należało ścinać ją złotym sierpem (prawdziwa); chroniła przed epilepsją (prawdziwa); największą moc miały pędy zebrane spod dębów (fałszywa – nie mogła leżeć na ziemi!).
- Wybierz fałszywą odpowiedź:
 - tatarak zwyczajny oraz wierzbowe i brzozowe gałązki to atrybuty Zielonych Świątek (prawdziwa); typowym elementem ochodów świąt Bożego Ciała jest uroczysta procesja (prawdziwa); w sobótkowych ogniskach pali się Marzanny (fałszywa).

WYKŁAD 10, 29.04.2011 – Symbolika barw

1. TRYPTYK „SĄD OSTATECZNY” HANS MEMLING (ŚRODKOWA CZĘŚĆ)

- symbolika kwiatu: kolor, zapach (np. też kadzidła)
- obraz przedstawia: zmartwychwstałego Chrystusa stojącego na globie, siedzi na łuku tęczy (choć ten łuk tęczy nie przypomina...)
- tęcza – znak przymierza Boga (nowego przymierza i nowego Sądu)
- z głowy Chrystusa wychodzi miecz i lilia
- walka anioła z diabłem (archanioł Michał z mieczem)
- miecz – prawodawca
- waga, na której Bóg waży winy
- wymiar horyzontalny dzieli na rzeczywistość ziemską i niebieską; wymiar wertykalny na ludzi zbawionych i potępionych
- szaty aniołów są czerwone i niebieskie
- Chrystus jest przyodziany w płaszcz czerwony, królewski (nawiązanie też do męki Chrystusa)
- anioły próbują wyrwać ludzi ze szponów diabła
- koło Chrystusa mamy Maryję i proroków
- nad rzeczywistością Sądu unosi się rzeczywistość zbawionych poprzez mękę
- kontekst: miłość Chrystusa, który oddaje życie za zbawienie świata, Chrystus panujący miłością błogosławieństwa
- św. Piotr w szacie zielonej
- lilia – symbol niewinności, bezgrzeszności

2. MADONNA Z DZIECIĄTKIEM

- lilie i róże – niewinność, poczęcie bez grzeszu pierworodnego, zapach modlitwy, postawa modlitewna Maryi
- łaski pełna – pełne róże, pięknie pachnące
- róża czerwona – symbol miłości, krwi; z kolcami (a nie peonia tak jak w ogrodzie rajskim)
- matka z małym dzieckiem
- ciekawa kompozycja: obraz dzieli się pionowo – na część prawą i lewą, podkreślone to jest przez pionowe drzewo oliwki, łatwo poznać ją z kontekstu (za oliwką, po prawej mamy kościół – aluzja do kapłaństwa Chrystusa, a z oliwki pochodzi olej służący do namaszczenia królów i kapłanów, używany w udzielaniu sakramentów)
- oliwka – przykład drzewa dobrego i dobrych owoców, zawsze drzewo to miało odniesienia sakralne
- po lewej stronie mamy rzeczywistość pogańskiego Rzymu – akwedukt, kolumny w tle
- nowe przymierze wnosi Kościół – wszystko jest owocem męki Chrystusa
- męka na obrazie jest tylko zapowiadana, ukryta w kolorze czerwonym róży, oliwce (męka jest słabo akcentowana męka, ale podkreślona przez rośliny)
- na obrazie jest też figa – nawiązanie bezpośrednie do grzechu pierworodnego
- łuk jest rozpięty pomiędzy rzeczywistością stworzenia i grzechu pierworodnego, a rzeczywistością zbawienia, której skutkiem jest utworzenie Kościoła i uczestniczenie ludzi w rzeczywistości zbawienia
- w chmurach widać kształt gołębic, nawiązanie do zwiastowania i poczęcia Jezusa

- Maryja trzyma w ręce orzech włoski (jeden z symboli Trójcy Świętej) – obecność Boga w całej jej pełni

3. SYMBOLIKA BARW

- tekst dotyczący papieża Innocentego
- przywiązywanie wagi do świetlistości koloru (np. Bazylika św. Marka)
- symbolika kamieni szlachetnych:
 - zielony szmaragdowy – nadzieja
 - błękit szafiru – upodobanie w rzeczach niebiańskich
 - żółć topazu – dobre uczynki pełnione otwarcie, przy świetle Słońca (żółty – kolor zastępczy dla złota)
 - czerwień granatu – oznaka miłości caritas (miłości miłosiernej, do bliźnich)
 - biel – pokój, umiarkowanie, niewinność
- kamienie łączyła kosztowność, trwałość, blask, barwa
- funkcja symboliczna związana z kamieniami (taka sama w malarstwie jak w naturze)
- w średniowieczu bardzo ceniono szafiry (szczególnie w gotyku) – wiązało się to z właściwościami przypisywanymi szafirowi (np. wzmożona chęć do modlitwy)
- znaki dane przez Boga traktowano w sensie symbolicznym, a nie magicznym
- biel – symbol odnowy życia duchowego, stąd kapłani najpierw zakładają białą albę; kolor ten pojawiał się często w Nowym Testamencie (np. starzec Apokalipsy, przeistoczenie Chrystusa – „a szaty jego były lśniące białe”; rzadko kolor ten był używany dla aniołów, regułą są kolorowe skrzydła aniołów)
- cherubiny, serafiny, trony – hierarchi anielska, anioły będące najbliżej tronu są zazwyczaj w szatach czerwonych; czasem szaty aniołów miały np. wzory w pawie pióra
- czerwień – kolor uwielbiany w średniowieczu
- biel i czerwień – atrybuty boskich cnót, wiążą się z symboliką ognia i światła (światłość i ogień używano zamiennie); stara tradycja od Plotyna (piękne jest wszystko co proste i czyste, a tym przede wszystkim jest ogień)
- ogień – ciepło, siły życiowe

4. ROGIER VAN DER WEYDEN – PRZEDSTAWIENIE MARYI Z DZIECIĄTKIEM

- ciemny błękit – kochany przez średniowiecze i gotyk
- pod szatą ciemno błękitną Maryja ma szatę czerwoną
- na ręku trzyma Dzieciątka
- towarzyszą jej: św. Piotr, Jan Chrzciciel (Salome zażądała jego głowy, jest meczennikiem, stąd czerwone szaty) oraz Kosma i Damian (męczennicy)
- rośliny: pojawia się biała lilia i irys (tzn. mieczyk, pełni rolę jak kolce w róży – przywołuje miecze, które przeniknęły duszę Maryi, kiedy towarzyszyła Synowi w męce; smutny odcień mieczyków – błękit gołębi)
- rośliny, które pełniły rolę lekarstw (rośliny lecznicze) w tle – niepozorne kwiatki symbolizują rolę Kościoła będącego lekarzem dusz (oprócz kwiatów Maryjnych)

5. OBRAZ NIEZNANEGO AUTORA

- wyjątkowy odcień błękitu
- złote tło – typowa dla gotyku rzeczywistość niebieska

- stadko aniołów w błękitnych szatach – kojarzy się z duchową rzeczywistością niebieską, mają wianeczki z dzikiej róży; dzika róża ma pięć płatków (w średniowieczu pięć płatków kojarzyło się z pięcioma ranami Chrystusa)
- anioły mają złotą spinkę będącą symbolem króla Ryszarda II
- gałązki jałowca są też związane z osobą, która zamawiała obraz
- u stóp Maryi mamy kwiaty pełnych róż
- dzieciątko Jezus ma złotą pieluszkę – jesteśmy w obrębie rzeczywistości niebieskiej a nie ziemskiej – odwołanie do rzeczywistości wiecznej, eschatologicznej
- Madonna na tronie – do tronu prowadzą trzy stopnie: pierwszy podpisany jest „wiara” (biały), drugi „nadzieja” (zielony), trzeci „miłość” (czerwony)

6. SIEDEM NAJWAŻNIEJSZYCH ROŚLIN BIBLI I ICH ZNACZENIE:

- najpopularniejsze rośliny (występują w Ziemi Świętej)
- winorośl (właściwa) – winogrona (23), wino (26), winnice (137), wino (229, napój?)
- palma daktylowa
- oliwka
- pszenica
- jęczmień
- granat
- figa

7. FIGA

- pierwsza nazwana roślina, pojawia się w księdze Genesis
- symbol grzechu pierworodnego (Adam i Ewa zaczynają patrzeć na świat oczyma nie-Bożymi)
- obraz „Rajski ptak i figa” – rajski ptak na gałązce figi (bezpośrednia aluzja do rajcu)
- liść figi wraz z owocem w przekroju
- świeże owoce figi są bardzo smaczne, słodkie i soczyste, ale przynosiły złe skutki („grzech się stroi często w pociągającą formę”)
- wewnątrz owocu złożone jest z wielu nasion – symbolizuje Kościół i wielu jego członków jednoczących się w mistycznym cielem Chrystusa
- dzika figa to sykomora

8. WINOROŚL

- najczęściej cytowana w Biblii roślina
- „Niebieskie Jeruzalem”, ok. 1090 r., okres romański – Chrystus „panto creator”, będący barankiem apokaliptycznym, z którego wypływają wody życia;
- winorośl rozpoznajmy głównie w kontekście teologicznym, a nie malarskim
- „ja jestem krzewem winnym, a wy jego latoroślami”
- kolejne bardzo wczesne przedstawienie – rzeźba, przedstawienie Ewy, jej łono jest przykryte gałązką krzewu winnego (w centrum obrazu); z boku widać gałązkę jabłoni (przez niektórych interpretowane jako drzewo wiadomości dobrego i złego); nie jest przedstawiony upadek i grzech, ale obraz przede wszystkim nawiązuje do Zbawiciela w przyszłości – Chrystusa, nawiązanie do wina i Eucharystii

9. PALMA DAKTYLOWA

- Chrystus w ogrodzie z Marią Magdaleną – omawialiśmy taki obraz, w tle była palma daktylowa
- wg legendy z drewna z palmy daktylowej był zrobiony krzyż Chrystusa
- ważne są owoce palmy – dają się suszyć i przechowywać
- owoc obietnicy przekazanej Mojżeszowi (kraj mlekiem i miodem płynący – miód to tak naprawdę dżem z daktyli, niesłodzony; wówczas to było nazywane miodem!)
- dobre drzewo – palma dawała cień, była miejscem ochłody, miejscem dobrym
- dobry owoc – można się nim pożywić

10. OLIWKA

- często wymieniana na kartach Pisma Świętego
- drzewo oliwki było według średniowiecznych legend uważane za jedno z tych, z których zrobiono krzyż Chrystusa
- owoc jest bardzo tłusty
- oliwka ma konotacje kapłańskie – oliwa wytłaczana z owoców oliwki pełniła rolę nie tylko tłuszczu roślinnego w gospodarstwie, ale przede wszystkim miała funkcje sakralne (namaszczenie kapłanów/na króla)
- rola oliwki w chrześcijaństwie – krzyżmo używane przy udzielaniu sakramentów (chrztu, bierzmowania, sakramentu chorych)
- oliwka wiąże się z sakramentalnym wymiarem Kościoła i sakramentami, przy udzielaniu których kapłan posługuje się oliwą

11. PSZENICA TWARDA I PEWIEN DRUGI GATUNEK HODOWANY W CZASACH JEZUSA

- placki jęczmienne lub z pszenicy
- Hugo van der Goes, XV w. „Narodziny Chrystusa”
 - scena z Betlejem: aniołki w białych szatach! ale niektóre mają czerwone/niebieskie/jasno-błękitne szaty
 - Dzieciątko leży na słomie
 - u stóp aniołków jest cały snop z ziaren pszenicy
 - irys (w typowo smutnej, ciemnobłękitnej barwie) – zamiast białej lilii mamy białego irysa (ale pojawia się nie tylko mieczyk biały, ale też ciemnoniebieski)
 - zamiast róży pojawia lilia o czerwonych kwiatach
 - orlik w kolorach smutnego granatu (fioletowo-granatowy) – ma funkcję symboliczną, oznacza ból Maryi Panny, który będzie miała przeżyć
 - symbol owocu męki (tzn. Eucharystii), pojawia się dwukrotnie – mamy słomę, na której spoczywa Dzieciątko oraz snopek u stóp aniołów
 - rozsypane kwiatki to fiołki (często są przedstawiane w kontekście Maryi Panny – piękny zapach, dyskretna niepozorność, symbole pokory)

12. OBRAZ PRZEDTSAWIAJĄCY MARTWĄ NATURE

- obraz z późniejszego okresu (po średniowieczu)
- szereg ciekawych rozwiązań
- na obrazie pojawiają się zwierzęta:
 - ważka – symbol ogrodu rajskiego
 - motyl – symbol zmartwychwstania, cud powrotu do życia

- na obrazie przedstawiono: wodę w kielichu, lśniące oliwki, kolejny bardzo ozdobny kielich z winem, misę z ciemnymi czerwonymi czereśniami (symbol męki), misę z poziomkami, chleb
- temat teologiczny obrazu – sakrament Eucharystii (mamy chleb i wino w kielichu o złotej podstawie, który odsyła nas do rzeczywistości niebieskiej) oraz sakrament chrztu (woda i oliwki)
- chrzest i eucharystia to owoce męki Chrystusa
- w Rzymie owoc poziomki oznaczał zmysłową miłość; na obrazie mamy poziomkę i jej liść – tutaj użyta jest ona jako roślina, symbol Trójcy Świętej (trzy listki na jednym ogonku, czerwony kolor)

13. „MADONNA Z DZIECIĄTKIEM” Boticelli

- Maryja jest koronowana
- Dzieciątko w rączce ma pęknięty owoc granatu (widoczne są liczne ziarna)
- granat ma szczególny kształt – forma kulista jest zakończona wyraźną koronką
- przed Dzieciątkiem otwarta jest księga – nawiązanie do części Biblii, którą napisze Maryja Panna rodząc Chrystusa; nowy rozdział w historii zbawienia)
- symbolika granatu jest szeroka (to nie jest znak, który ma tylko jedno znaczenie, ale szeroki symbol) np.
 - nawiązanie do Męki Pańskiej – czerwony sok z granatu
 - symbol Kościoła, który jednoczy wielu ludzi – wiele nasion
 - czasem używany jako symbol zmartwychwstania

14. INNE DZIEŁA

- obraz z końca X w.:
 - figa jako drzewo wiadomości dobrego i złego; symboliczne znaczenie roślin, a nie ilustracyjne
 - Adam i Ewa w Raju – okrywają się dużymi gałązkami; wąż
 - przedstawienie skutków grzechu pierworodnego (Adam i Ewa zobaczyli, że są nadzy)
- XIII w. rzeźba (gotyk) – przedstawia Adama okrywającego się listkiem figi
- inne przedstawienie Adam i Ewa – osłaniają się gałązkami figi, obok przedstawienie historii Noego i krzewu winnego (Noe upił się winem)
- obraz Giovanni Beliniego, XVI w.:
 - Chrystus zmartwychwstały, ze śladami męki na ciele, promieniuje światłem
 - historia opowiedziana jest za pomocą roślin
 - figowiec – znajduje się nad głową Chrystusa – przywołanie grzechu pierworodnego, który spowodował zbawczą mękę Chrystusa
 - bluszcz – wspina się po skale, symbol nieśmiertelnej wiary, która pokonuje wszystkie trudności, dzięki której możemy uczestniczyć w zbawczej męce Chrystusa; bluszcz ma liście zimozielone, te rośliny były często używane jako symbole nieśmiertelności

15. JABŁOŃ

- pochodzi z Azji, udomowiano ją
- dlaczego jabłoń stało się symbolem drzewa wiadomości dobrego i złego? podobieństwo łacińskiego słowa „zło” i „jabłoń”
- przedstawienie z okresu romańskiego – strop z XIII w. z dolnej Saksonii
 - piękne akty Adama i Ewy

- jabłonka jest przedstawiona bardzo symbolicznie
- całe tło wypełniają jabłka (zapowiada to nasze liczne grzechy)

16. „MADONNA Z DZIECIĄTKIEM” CARLO CRIVELLI

- malarz żyjący we Włoszech w mieście Camerino, w starym mieście uniwersyteckim
- czasy renesansu, XV w.
- Crivelli świadomie archaizował, jego obrazy są bardzo gotyckie (to była świadoma maniera)
- cały obraz utkany jest ze znaczeń i symboli
- świeca na dole obrazu – zgasła (symbolizuje śmierć), wskazuje na czereśnię (symbolizuje śmierć)
- przed tronem, na którym zasiada Madonna jest wazon (białe lilie i czerwone róże, ale też białe róże) – cnoty chrześcijańskie, łaski Maryi
- jeszcze raz pojawia się owoc czereśni
- u podnóżka leży jabłko – nawiązanie do grzechu pierworodnego
- Madonnę otacza girlanda owoców
- Dzieciątko ma w ręku nie jabłko, ale gruszkę – jabłko mogło być cierpkie, a gruszka była owocem słodkim, jest dobrym owocem męki Pańskiej
- obok Dzieciątka też pojawiają się gruszki
- na girlandzie znajdują owoce, które symbolizują grzech i łaskę:
 - jabłko – symbol grzechu pierworodnego
 - ogórek – symbol grzechu
 - brzoskwinia – pomiędzy gruszkami, symbol Trójcy Świętej
 - orzechy laskowe – na szczycie girłany mamy, symbol wiary
 - girlanda schodzi w dół i owoce się powtarzają
- w tym obrazie jest opisana cała eschatologia

(a) „Sąd Ostateczny” Hans Memling

(b) „Narodziny Chrystusa”, Hugo van der Goes

Rysunek 1: Obrazy

WYKŁAD 11, 13.05.2011

Motywy roślinne w XVII-wiecznym malarstwie holenderskim

1. MALARSTWO HOLENDERSKIE

- duży realizm, bogactwo motywów przyrodniczych (rośliny, zwierzęta w dużej ilości)
- czy te obrazy są odbiciem realnej rzeczywistości? czy XVII-wieczne obrazy holenderskie odzwierciedlają rzeczywistą sytuację przyrodniczą?
- Holandia oznaczała:
 - część północną – Republikę Zjednoczonych Prowincji Niderlandów (powstała w 1572 r., protestancka)
 - część południową – Flandrię (należała do Habsburgów, katolicka)
- Królestwo Niderlandów – ta nazwa początkowo obejmowała tylko północną część, potem włączono inne
- nazwa historyczna Holandii – Flandria (obecnie Belgia, Holandia, Luksemburg)
- malarstwo flamandzkie (Belgia, Francja, Holandia obecnie)
- chodzi nam o malarstwo holenderskie i/lub flamandzkie (malarze działali na różnych terytoriach)

2. OGRODY W MALARSTWIE HOLENDERSKIM

- „Hortus Floridus”, Crispijn van de Passe, 1614:
 - ogród holenderski – nieduży podzielony na wyraźne rabaty, układ symetryczny, rabaty w kształcie figur geometrycznych, oddzielone żywopłotem najczęściej z bukszpanu
 - rośliny są posadzone tak, żeby każdą z nich można było oglądać z osobna (kontemplowanie poszczególnych roślin – taka była moda)
- wiek XVII – narodziny świadomości, że roślina jest osobnikiem, że rośliny (nawet należące do tego samego gatunku) różnią się między sobą
- rozwój ogrodnictwa, sztuki ogrodniczej:
 - XV w. – 40-90 gatunków roślin (głównie europejskich, ale też azjatyckich – przetrwały w ogrodach bizantyjskich i arabskich, dotarły do Europy np. w czasie wypraw krzyżowych, podobnie jak róże przywożono je jako trofea wojenne)
 - początek XVII w. – 300 gatunków roślin (czas konsumpcji dóbr, z którymi zaczęto mieć do czynienia na skutek wielkich odkryć geograficznych, sprowadzano rośliny głównie pochodzenia amerykańskiego)
 - zaczęto interesować się roślinami, w XVII w. powstał zawód ogrodnika – człowieka który zawodowo zajmował się produkcją i sprzedażą roślin
 - każdy kto chciał należeć do towarzystwa musiał mieć piękny ogród (nie tylko szlachta, władca, ale klasa mieszczan także – bogacili się i chcieli pokazać, że należą do towarzystwa)
 - nowe rośliny: słonecznik, nasturcja, anafalis perłowy – pierwsza bylina w Europie (wieloletnia o niezdrewniałej łodydze)
 - próg rozwoju sztuki ogrodniczej – odbicie tego w sztuce
 - konkluzja: ogrody nieduże, symetryczne, oglądanie roślin z osobna, wielka różnorodność roślin

3. JORIS HOEFNAGEL

- pierwsze przedstawianie roślin w postaci martwych natur, był pionierem
- martwa natura – kompozycja zestawionych ze sobą różnorodnych przedmiotów (pierwsze obrazy we Flandrii/Holandii)

- „Bukiet kwiatów” Joris Hoefnagel, 1594
 - kwiatowa martwa natura
 - ok. 1600 r. kwiaty zaczęły być ulubionym motywem malarstwa
 - rysunek wykonany na papierze akwarelą i farbą kryjącą (nie jest to jeszcze malarstwo olejne)
 - typ kompozycji: układ symetryczny (najbardziej wyrazisty jest wazon, na którym siedzi ćma/motyl, duży tulipan)
 - wazon jest przyczepiony do ramy obrazu (nie ma takiego spojrzenia na świat jak teraz, zmaganie się z przestrzenią; wazon lewituje)
 - wazon jest oświetlony z jednej strony, z drugiej ciemniejszy, rośliny dużo mniej
 - za wazonem – kwiat i żuczek, rzucają cień, ale nie wiadomo na co
 - arabeska – wici roślinne poprzeplatane np. wstążkami
- „Martwa natura” Joris Hoefnagel
 - kompozycja symetryczna
 - nadal brakuje prawdziwej przestrzeni, której szukalibyśmy w dobrej martwej naturze
 - wazon przyczepiony jest do napisu/ramy
 - wiele zwierząt i roślin – rzucają cień nie wiadomo na co
 - wygląda jakby z tyłu była lekko pochylona biała deska
 - zmagania z przestrzenią Joris Hoefnagela wyrażają się w dwóch kwiatkach z boku kompozycji – trzymają się w uchwytach ramy
- Hoefnagel zaczął wykonywać miedzioryty
 - przykładowy miedzioryt: uchwyty, największy obiekt to owad w centrum – motyl/ćma; cień cebuli nie wiadomo na co; rośliny, zwierzęta
 - nie były to przedstawienia wyłącznie przyrody – miała ona stanowić tło do tekstów z Biblii, Erazma z Rotterdamu, Owidiusza
 - nie jest to atlas przyrodniczy, obraz służy chwale Stworzyciela
 - przy kompozycjach pojawiały się umoralniające teksty o charakterze religijnym
 - powstał spory zbiór miedziorytów – 4 tomy (Archetypa Studiaque Patris Georgii Hoefnagelii- 1592 r. – pamiątkowy album z roślinami)
 - miedzioryty były potem ręcznie malowane
- bogatsi gromadzili zbiory np. miedziorytów, ręcznie malowanych ilustracji roślin (każdy kto liczył się w towarzystwie chciał takie mieć)

4. INNE MARTWE NATURY

- Julius Francois de Geest, 1639-99
 - akwarelowe ilustracje roślin
 - ładny układ kolorystyczny (jak zbieranie ładnych pocztówek)
- „Bukiet kwiatów w niszy”, Ambrousis Bosschaert Starszy
 - kompozycja w miarę symetryczna
 - autor zmagają się z przestrzenią wstawiając swój wazon w niszę, kwiaty dają cień
 - w obrębie kwiatów nie ma cienia praktycznie (tak jakby każdy kwiat miał swoją jarzeniówkę, która go punkto oświetla – każdy kwiat jest niezależnym istnieniem)
- „Bukiet kwiatów” Roleant Savery, 1612
 - kwiaty są częściowo zacienione, wazon na stole
 - to nie jest bukiet w pełni przestrzenny – kwiaty leżą w dość podobnej płaszczyźnie (jakby ktoś się ułożył na szybie)

- „Wystawna martwa natura z muszlami i instrumentami muzycznymi” Jan Davidsz de Heem
 - centralny punkt to kielich z winem
 - wyrafinowana kompozycja (zestwa skośnych linii, trójkątów), niesymetryczna
 - w XVII w. nie istniał obyczaj nazywania obrazów (tytuł późniejszy)
- „Owoce i kwiaty w krajobrazie”, 1655
 - zestaw linii i półkola
 - zestaw roślin pojawiających się na obrazie:
 - * euroazjatyckie: poziomka (pospolita?), ostropest plamisty, leszczyna (południowa?), orzech włoski, winorośl właściwa, fiołek
 - * azjatycko-afrykański: melon
 - * azjatyckie: morela zwyczajna, groszek siewny, brzoskwinia zwyczajna, pomarańcza (chińska?), cytryna zwyczajna
 - * stary świat: kasztan jadalny (obszar śródziemnomorski), selery, jabłoń, róża
 - * amerykańskie: kukurydza (były bardzo modne, należało je mieć nie tylko w ogrodzie, ale też na obrazie)
 - Waldbodenstilleben – martwa natura runa leśnego (w runie może występować fiołek i poziomka, pozostałe rośliny to rośliny uprawne)
 - pozornie realistyczny krajobraz okazuje się sztucznym wytworem wyobraźni artysty
 - na wazonie napisane jest phoenix (czasem Chrystusa porównywano do feniksa, może to być też odniesienie do przyjaciela autora – malarza Jana Baptistę „Fenix”)
- „Kwiaty w krajobrazie ze strumieniem” J. D. de Heem
 - obraz sielankowy
 - siedliska: woda, mostek, skraj lasu
 - archeofity – zwykle chwasty, które zawędrowały na dane ziemie przed XV w. przed odkryciami geograficznymi (chwasty upraw zbożowych itp.)
 - duża różnorodność roślin (42 gatunki): rodzime (24), uprawiane (9), archeofity(5) – zróżnicowanie zestawu roślin przedstawionych na obrazie pod względem statusu we florze Holandii
 - 11 roślin jest w bukietcie, poza bukietem rośliny rosną w rodzimym środowisku (uprawiane (2): stokrotka pospolita odmiana pełna, kapusta rzepak – na błotnistym podłożu!)) archeofity (5), rodzime (24)
 - jakie siedliska preferuje pozostałe 31 roślin?: uprawy (2), lasy liściaste (5), siedliska ruderalne (9), wody stojące i wolno płynące(8), łąki i pastwiska (7)
 - autor „zasadził” rośliny które praktycznie nie są w stanie przetrwać w tych warunkach (szczególnie stokrotka i kapusta rzepak)
 - obraz nie jest realistyczny, bo dziwne proporcje mają: wiązówka, trybula, pałka, krwawnica pospolita, leszczyna pospolita, mostek
- „Feston z owoców i kwiatów” Jan Davidsz de Heem
 - bukiet powieszony na metalowym kółku
 - głównie są w nim rośliny uprawne (aż 24 rośliny, ale śliwa w 3 odmianach i cedrat w 2 odmianach):
 - bluszcz pospolity, brzoskwinia zwyczajna, cedrat (2 odmiany), dąb szypułkowy, dynia, figa pospolita, granat właściwy, jeżyna, kasztan jadalny, miechunka rozdęta, morela zwyczajna, nieszpułka zwyczajna, ostropest plamisty, pomarańcza, powój trójbarwny, prawoślaz wysoki, pszenica zwyczajna, róża, śliwa domowa (3 odmiana), śnieżyczka-przebiśnieg, topola, trawa (trzcinnik), winorośl właściwa, wiśnia
 - wniosek: wierne oddanie pojedynczych roślin/zwierząt (to chcieli osiągnąć autorzy)

- nierealna kompozycja (nigdy nie istniała)
- rośliny kwitną/owocują w bardzo określonej porze roku, rośliny, które nigdy nie spotykają się ze sobą w czasie są przedstawione na obrazie! np. kwitnący przebiśnieg i dojrząca jeżyna/brzoskwinia/morela/śliwa – nierealne
- w dodatku przebiśnieg nie jest przyczepiony do niczego, a wielką kiść owoców i kwiatów dźwiga szmaciana wstążka
- źdźbło trawy kończy się kotką topolową! – autor zrobił to specjalnie, chciał wciągnąć widza, powiedzieć mu że obrazy są powierzchowne, tkwi w nim głębsza treść
- wniosek: niektóre kompozycje istniały tylko na płótnie
 - każdy artysta miał swój zestaw szkiców/studiów
 - malowano etapami, w miarę dojrzewania owoców (trudne zadanie, bo obraz trzeba długo malować, a artyści z nich utrzymywali się)
 - korzystanie z dzieł kolegów (np. rysunków dostarczanych przez mecenasów, którzy wynajmowali artystę do malowania obrazu)
- „Kwiaty w szkle” Ambrosius Bosschaert, 1606
 - orlik pospolity ma dziwny kolor biało-turkusowy (może to być ozdobna odmiana, ale kolor jest dziwny) – są to krótkotrwałe byliny, możliwe że istniały w XVII w., ale nie dotrwały do naszych czasów
 - na górze mamy szachownicę cesarską „cesarska korona”, ale kwiaty się nie zgadzają – kwiat bardzo przypomina lilię z odwiniętymi działkami okwiatu, ale są co najmniej dwie niedokładności (np. pręciki, są rozchylone, żeby nie doszło do samozapylenia w przeciwieństwie do tego, co na obrazie)
 - inni artyści malowali orliki doskonale np. „Ucięte kwiaty obok wazonu, 1671 r. Jubert ban Revensteyn
- „Wazon kwiatów w niszy” Roleant Savery, 1611
 - nie malował sam – przez jakiś czas pracował w Pradze (1604-1614)
 - jest nadal nisza na wazon
 - plagiat orlika z obrazu „Orlik i owady” Jorisa Hoefnagela – wówczas nie istniał problem autorstwa, malarze często korzystali z dzieł innych autorów
- „Kwiaty i owoce” Johannes Bosschaert 1626 r.
 - farby robiono z naturalnych materiałów, czasami blakły (np. wyblakła brzoskwinia, domalowana!)
 - ręczne ucieranie farby powodowało, że nigdy nie uzyskało się dwukrotnie tego samego odcienia, trzeba było dokładnie zaplanować obraz
- „Wazon kwiatów” Simon Verleest, ok. 1670 r.
 - rośliny wiosenne tzn. zawilec, narcyz, prymulka - pierwiosnek, cebulica, weiczornik damski + róża
 - piętne światłocienie (oprócz róży – róża jest jakby dołożona do kompozycji, być może, gdy zakwitły domalowano ją)
 - są pisemne dowody na to, że szanujący się malarze malowali etapami (od lutego do września; list)
- „Bukiet kwiatów w porcelanowym wazonie” Jan Brueghel Starszy
 - jak dobierano rośliny? ważna była uroda, malarze chcieli dobrać kwiaty, jak najbardziej malarskie
 - nie zawsze można udowodnić, że obraz nie był namalowany z natury
 - autor malował pięknie róże (delikatne, ładne)
 - list z 1606 r. do mecenasa – malarze i mecenas byli zafascjonwani urodą roślin, to było bardzo ważne

- „Kosz z jabłkami granatu i cytrynami” Jacob van Huls donck
 - sporo roślin miało dziwaczne kształty np. zniekształcone cytryny (zwracano wtedy na nie uwagę; rośliny te same, mogą różnie wyglądać
 - artystę można podejrzewać o to, że malował etapami (np. widać brzeg blatu prześwitujący przez jedną z cytryn)

5. PODSUMOWANIE – MALOWANIE PODOBIZN POSZCZEGÓLNYCH ROŚLIN

- intencja malarzy – wierne odwzorowanie wyglądu obiektów przyrodniczych mając poszczególne rośliny, jako wzór wykorzystywano żywe okazy lub wcześniej wykonane podobizny (własne lub cudze dzieła)
- komponowanie całych obrazów – większość kompozycji kwiatowych istniała tylko na płótnie (nierzeczywiste zestawienia realistycznych portretów roślin); przy malowaniu na podstawie żywych okazów trzeba starannie zaprojektować obraz, pracować etapami przez domalowywanie kolejnych roślin (czasochłonność i jakość barw)

6. TULIPANY

- w doborze roślin bardzo ważna była moda np. na tulipany
- w XVII w. miało miejsce szaleństwo na punkcie tulipanów (tulipomania)
- XVII-wieczne wazony do tulipanów – każdy tulipan był osobno, wkładano do tych wazonów różnorodne tulipany (zamawiane w Chinach, produkowane specjalnie w Delfach w Holandii, powstał tam znany ośrodek produkcji porcelany)
- czerwone tulipany pojawiły się stosunkowo późno
- 100 r. – Anatolia, Azja Mniejsza (dzisiejsza Turcja)
- w XVI w. modne były tulipany o przewężonym kwiecie (sultan imperium otomańskiego je lubił)
- w 1554 r. – pierwszy Europejczyk (Ogier de Busbacque) zobaczył takie tulipany na oczy, był to poseł austriackiego cesarza na dworze sultana otomańskiego (wędrował po Turcji i spotkał w ogrodzie tulipany od razu mu się spodobały); de Busbacque zauważył tulipany w ogrodzie między Adrianopolem (Edirne) a Konstynopolem (turban – „dulband”, „lale” – muzułmanie-Turcy tak nazywali tulipany, te same litery co Allah, nie można zapisywać takich słów, bo reprezentowały Allaha)
- de Busbecque otrzymał w prezencie cebulki tulipana i wysłał je na dwór wiedeński
- 1559 – bankiet w ogrodzie bankiera Heinricha Herwarta (bogaty mieszczanin) w Augsburgu; głównym punktem przyjęcia było zaproszenie gości do ogrodu, kwitły tam tulipany; większość ludzi nigdy wcześniej nie widziała tulipanów
- tulipa gesnerana (tulipany o dużych kwiatach) – nazwa nadana na cześć Conrada Gessnera (botanika, Szwajcara, który był na tym przyjęciu); Gessner stworzył pierwszy naukowy opis tulipana („O ogrodach niemieckich”)
- ww. nazwa została nadana przez Karola Linneusza na cześć Gessnera
- 1562 r. – ładunek cebul tulipanowych dotarł do portu w Antwerpii
- „Tulpenboek” Jacob Marell 1642 r.
- przykładowe nazwy tylipanów – ’Admiral d’Hollande’, ’Geel en Root van Leven’
- Karol Kluzjusz (Charles de L’Ecluse) – popularyztor tulipanów (wbrew swojej woli) – uprawiał tulipany w Lejdzie:
 - Kluzjusz wcześniej poznał tulipany, bo był ogrodnikiem w Wiedniu
 - w 1592 r. otrzymał posadę na uniwersytecie w Lejdzie – przeniósł się na teren dzisiejszej Holandii i zabrał ze sobą trochę cebulek tulipanów

- Kluzjusz lubił chwalić się swoimi tulipanami i ogrodem, któregoś dnia złodzieje wdarli się do ogrodu i wykopali wszystkie cebulki tulipanów
- do popularyzacji tych roślin przyczyniło się przestępstwo
- zaczęto handlować cebulkami (nie tylko szlachta i bogaci ludzie, ale potem też mieszcza- nie), kwitł handel pokątny
- cebulki tulipanów wręczano kobietom w wianie, bo były wartościowe
- „Osieć splecionych tulipanów” szkoła holenderska, XVII w.
- piękna odmiana tulipana *semper augustus*:
 - „Semper Augustus” Pieter Holsteyn Młodszy
 - odmiana ta nie dotrwała do naszych czasów
 - w 1637 r. – 10.000 guldenów warta była jedna cebulka tego tulipana (odpowiednik domu z ogrodem)
 - białe plamy na kwiatach – choroba wirusowa (wywołana nieświadomym okalecze- niem cebuli, przenoszona też przez mszyce; takie tulipany obecnie wyrzucamy, a w przeszłości za takiego tulipana miało się majątek)
- rynek tulipanów sam się świetnie nakręcał
- 1634-1637 – największe natężenie tulipomanii
- 1637 – dekret Stanów Generalnych, regulujący cenę 1 cebulki
- zimą 1637 nastąpił krach na rynku tulipanów, spowodował też krach gospodarczy
- „Alegoria Tulipomanii” Cornelis Danckerts
- cebulka nie dawała gwarancji pięknego, nowego kwiatu (zawsze było ryzyko)
- na początku XVII w. tulipan był obowiązkowym elementem obrazu, najlepiej ten pasko- wany, zarażony

7. MODA NA NOWINKI

- nowe formy
- „Spizarnia z Chrystusem w Emaus” Joachim Beuckelaer ok. 1566 r.
 - Chrystus w Emaus jest w tle
 - sens jest świadomie ukryty, to jest obraz religijny
 - rośliny: kalafior (grupa odmian od kapusty warzywnej, 1557 r. – pierwsza wzmianka), marchewka (czerwone odmiany tzw. karotki są stosunkowo młode albo są mieszańcem albo mutantem – nie wiadomo, pojawiły się w w XVI-XVII w. – jest to stosunkowo młode warzywo)
- rośliny amerykańskie
- „Kwiaty w szklanym wazonie” Dirck de Bray
 - dwie rośliny amerykańskie
 - aksamitka rozpierzchła (stare rośliny uprawne, uprawiane przez Azteków, Tolteków, znane jako rośliny kultowe podczas święta zmarłych)
 - wilec (purpurowy?; sprowadzone pod koniec XVI w. do Niderlandów, zawierają związki podobne do LSD – Indianie z nich często korzystali, są halucynogenne)
- „Wazon kwiatów” Daniel Seghers, ok. 1629-1637
 - amerykańska trzykrotka wirginijska (jeden kwiat kwitnie tylko jeden dzień w kwia- tostanie)
 - malarz namalował trzykrotkę ładniejszą niż jest w rzeczywistości
 - w 1629 r. w Wielkiej Brytanii Jan Tradescant wprowadził te rośliny (tradeskancja po łacinie to trzykrotka)

- nekroza – uszkodzenie liście na skutek złamania; idealny realizm na obrazie
- kukurydza
 - na Kubie – podczas wyprawy Kolumba zobaczył ją pierwszy Europejczyk
 - w 1525 r. pojawiła się w uprawach polowych, szybko się rozpowszechniła
- słonecznik
 - introdukcja w Europie (w Hiszpanii, Madrycie), w połowie XVI w.
 - z Hiszpanii dotarł wprost do Flandrii władanej przez hiszpańskich Habsburgów
 - pierwsza roślina amerykańska, której nadano konkretne znaczenie symboliczne
 - owoce wokół kielicha wina w kartuszu
 - heliotropizm – tarcze zwracają się kierunku padania promieni słonecznych np.
 - ilustracja z książki „Emblemata” Zacharias Heyns, 1625 r. i napis „Chryste pozwól nam iść za sobą”
 - słonecznik zaczął oznaczać tęsknotę duszy ludzkiej do światła Bożego
 - ważna roślina w malarstwie holenderskim XVII w.

8. SYMBOLIKA

- wartość symboliczna była najważniejsza
- „Feston z owoców i kwiatów” Jan Davidsz de Heem
 - nie interesowała malarza realność kompozycji
 - kwiaty – lekko uszkodzone, symbolizowały przemijanie świata
 - symbolika:
 - * Granat – Kościół (było już)
 - * Figa – występuje w postaci przekrojonej
 - * Pszenica – nawiązuje do Eucharystii
 - * Etrog (cytron, wg niektórych to on jest owocem poznania dobrego i złego) – zmienny kształt liści – dyskusja, czy świat został już stworzony, czy jeszcze trwa
 - * Brzoskwinia, morela – Trójca Święta, ze względu na swą budowę
 - * Wiśnia – do tego owocu się tęskniło (w sensie, że był dobry w smaku), więc symbolizowała radości
 - * Dynia – jedność całego świata w oczach Boga (amerykański)
- „Owocowa martwa natura ze srebrnymi pucharami” – J.D. de Heem, 1648
 - Orzech – symbol męki, źródło światła; mamy do czynienia z trójkrotną naturą, odnoszącą się do religii
- Martwa natura w stylu VANITAS
 - Lilia – czystość
 - Brzoskwinie, morela
 - Rzepak – przypominał u upływie czasu
 - Malowanie – traktowane jak czynność umysłowa. Sami malarze traktowali się za nauczycieli ludu (nie tak jak dziś)
- „Martwa natura z kołek i pułapką na myszy”
 - mamy całą akcję na obrazie: wazon się przewraca. Widzimy kota. Ale mysz?
 - Gdzie jest na tym obrazie mysz, główny bohater całego zamieszania? Otóż jest ukazany jedynie w postaci cienia.
 - Przez taki zabieg autor zmusza nas do myślenia i dogłębnej analizy
 - Symbolika obrazu:
 - * Kot – symbol wolności i Lucyfera.

* Mysz w pułapce – nie może myśleć o niczym innym, jak o ukochanej (stanowi antytezę do kota)

9. PODSUMOWANIE 2 CZĘŚCI – SYMBOLIKA OBRAZU

- Zestawienie roślin wysoce nierealistyczne – podporządkowane symbolice
- religijny wydźwięk obrazów
- morale – realiści, którzy mieli za zadanie umoralnić młode pokolenie.

10. PYTANIA

- Drzewo rodzące owoce o różnych kształtach
 - Granat
 - Granatowiec
 - ?
- Rośliny pochodzenia amerykańskiego:
 - Kukurydza, słonecznik
 - ?, ?